

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Andragogika

Autor: Leona Pleská

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma *Finanční gramotnost seniorů* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Rýmařově dne 28.03.2018

Podpis

Poděkování

Děkuji vedoucí své magisterské práce doc. PhDr. Daně Sýkorové, Ph.D. nejen za cenné rady a konstruktivní připomínky, ale i za vstřícný přístup.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Leona Pleská
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Andragogika
Obor obhajoby práce:	Andragogika
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Finanční gramotnost seniorů
Název v angličtině:	Financial Literacy of Seniors
Anotace práce:	Práce na základě dostupné literatury vymezuje základní pojmy týkající se problematiky finanční gramotnosti seniorů, charakterizuje stávající seniorskou populaci České republiky a zaměřuje se na vybrané aspekty vzdělávání seniorů. Výzkum je založen na obsahové analýze dokumentů týkajících se vzdělávání seniorů v okrese Bruntál doplněné o informace získané v rámci semistrukturovaných rozhovorů s pracovníky vzdělávacích institucí. První kapitola práce se zaměřuje na pojmy stárnutí, stáří a senioři a na charakteristiku stávající seniorské populace v České republice. Další kapitola se věnuje vybraným aspektům vzdělávání seniorů, zejména podmínkám a zásadám pro vzdělávání seniorů. Třetí část se věnuje pojmům spojeným s finanční gramotností a vzděláváním dospělých v oblasti finanční gramotnosti. Čtvrtá část se zaměřuje konkrétně na okres Bruntál – prezentuje vybrané charakteristiky okresu a analyzuje vzdělávací příležitosti seniorů ve vymezené oblasti, na závěr jsou uvedeny návrhy a doporučení pro finanční vzdělávání seniorů.
Klíčová slova:	Senior, seniorská populace, vzdělávání seniorů, finanční gramotnost, finanční vzdělávání, vzdělávací příležitosti,

	okres Bruntál
Anotace v angličtině:	Based on available literature, this thesis defines the terms related to financial literacy of senior citizens, describes the current senior citizen population in the Czech Republic, and focuses on select aspects the process of educating senior citizens. The research is based on a content analysis of the documents related to educating senior citizens in the Bruntál district, supplemented by information gained from semi-structured interviews with employees of educational institutions. The first chapter of this thesis is focused on the terms "aging, old age, and senior citizens" and a description of the current senior citizen population in the Czech Republic. The next chapter is focused on select aspects of senior citizen education, chiefly the conditions and guidelines of senior citizen education. The third part is focused on the terms related to financial literacy and the process of educating adults in the field of financial literacy. The fourth part is focused on the Bruntál district specifically, it introduces select characteristics of the district and analyses the opportunities senior citizens have for educating themselves in the area, and it concludes with suggestions and recommendations for senior citizen education.
Klíčová slova v angličtině:	senior citizen, senior citizen population, senior citizen education, financial literacy, financial education, educational opportunities, Bruntál district
Přílohy vázané v práci:	-
Počet literatury a zdrojů:	65
Rozsah práce:	78 stran (128 731 znaků)
Jazyk práce:	český

Obsah

Úvod	3
1. Stárnutí, stáří a senioři	4
1.1. Stáří	4
1.2. Stárnutí.....	6
1.3. Senior	7
1.4. Charakteristika stávající seniorské populace ČR	8
1.4.1. Věkové složení populace	8
1.4.2. Starobní důchod	13
1.4.3. Životní styl seniorů	16
1.4.4. Digitální dovednosti	17
1.4.5. Pracující senioři	19
1.4.6. Zdravotní stav seniorů.....	21
2. Vybrané aspekty vzdělávání seniorů.....	23
2.1. Podmínky pro vzdělávání seniorů.....	23
2.2. Zásady pro vzdělávání seniorů.....	26
3. Finanční gramotnost	28
3.1. Finanční gramotnost	29
3.2. Vzdělávání dospělých v oblasti finanční gramotnosti.....	32
3.2.1. Aktéři finančního vzdělávání.....	32
3.2.2. Měření finanční gramotnosti – výsledky šetření ministerstva financí	34
3.2.3. Kurikulum finančního vzdělávání seniorů	35
4. Vzdělávací příležitosti seniorů v oblasti finanční gramotnosti v okrese Bruntál ...	40
4.1. Vybrané charakteristiky okresu Bruntál.....	40
4.2. Konkrétní vzdělávací příležitosti seniorů v oblasti finanční gramotnosti v okrese Bruntál.....	45
4.2.1. Vzdělávací příležitosti celostátního charakteru	45
4.2.2. Vzdělávací příležitosti zaměřené přímo na okres Bruntál	56
4.3. Shrnutí zjištění o konkrétních vzdělávacích příležitostech.....	65
4.4. Návrhy a doporučení pro finanční vzdělávání seniorů	67
5. Závěr	70
Literatura a zdroje:	72
Seznam grafů	78

Úvod

V současnosti se ve společnosti i v médiích často hovoří o tématu finanční gramotnosti. Schopnost rozeznat dobrý obchod či vhodnou investici, adekvátně situaci jednat ve finanční oblasti, být schopen dobře si zvolit dodavatele zboží a služeb, nenaletět podvodným prodejcům a zajistit si dostatek prostředků pro současné použití i pro budoucnost je v prostředí benevolentních zákonů s mnohdy nejasným výkladem náročné. Zejména senioři jsou jednou ze skupin s vysokými nároky na finanční gramotnost – jejich příjmy jsou omezené a mají menší možnost je významným způsobem zvýšit, musejí proto s finančními zdroji nakládat efektivně a obezřetně. Senioři však neměli možnost získat vzdělání v oblasti finanční gramotnosti v průběhu své školní docházky a situace ve finanční oblasti se navíc od doby jejich školní docházky ve všem radikálně změnila, musejí se spolehnout na svou schopnost sebevzdělávání.

Práce se proto zaměří na popis situace ve vzdělávání seniorů v oblasti finanční gramotnosti. Na finanční gramotnost lze nahlížet z mnoha různých hledisek, například z hlediska právního, sociologického, psychologického, ekonomického. Tato práce se zabývá problematikou finanční gramotnosti seniorů z pohledu vzdělávacích aktivit na ni zaměřených, tedy z pohledu andragogického. Cílem práce je popsat a analyzovat nabídku vzdělávacích příležitostí ke zvýšení finanční gramotnosti určených seniorům v souvislosti se stárnutím populace a s rostoucím rizikem negativních dopadů finanční negramotnosti na životní situaci starších jedinců.

Práce na základě dostupné literatury vymezí základní pojmy, charakterizuje stávající seniorskou populaci České republiky a zaměří se na vybrané aspekty vzdělávání seniorů. Vlastní výzkum bude založen na obsahové analýze dokumentů týkajících se vzdělávání seniorů v okrese Bruntál, kde autorka práce žije a pracuje. Analýza bude doplněna informacemi získanými v rámci semistrukturovaných rozhovorů s pracovníky vzdělávacích institucí.

1. Stárnutí, stáří a senioři

1.1. Stáří

Stáří je součástí přirozeného běhu života, označuje se tak poslední fáze vývoje lidského jedince. Na člověku se involuční změny projevují ve vzhledu i ve funkčním stavu, a to specificky v závislosti na vlivech prostředí, zdravotním stavu, životním stylu, psychickém stavu a mnoha dalších okolnostech. Právě proto, že nástup involučních změn je závislý na mnoha individuálních charakteristikách, rozlišuje se obvykle stáří kalendářní, sociální a biologické. (Kalvach, 2004, s. 47) Stáří je označení pozdních fází ontogeneze, přirozeného průběhu života daných životním stylem, vlivy sociálně ekonomickými a psychickými včetně aspirace, sebehodnocení, adaptace a přijetí určité role. Mnohočetnost a individuálnost příčin a projevů, jejich heterochronie (nástup v různém věku), vzájemná podmíněnost i rozpornost jsou příčinou obtížného vymezení a členění stáří. Obvykle se proto rozlišuje stáří kalendářní, sociální a biologické.

Kalendářní stáří lze jednoznačně vymezit věkem, ale různí autoři jej vymezují různě a navíc má malou výpovědní hodnotu. Je spíše administrativním prostředkem pro realizaci statistických výzkumů. Dle Kalvacha je dnes „za počátek stáří vesměs považován věk 65 let a o vlastním stáří se hovoří o věku 75 let, který se jeví jako uzlový ontogenetický bod.“ (Kalvach, 2004, s. 47)

Zakladatel novodobé fyziologie Albrecht von Haller rozčlenil v 18. století lidský život na 9 fází, stáří vymezil věk od 63 let.

Elisabeth B. Hurlocková v polovině 20. století označila za stáří věk vyšší než 60 let.

Světová zdravotnická organizace, potažmo Organizace spojených národů, stanovuje období stárnutí (časné stáří, senescence) na věk 60-75 let, starý věk (vlastní stáří, kmetství, senium) 75-90 let a stařecké období (dlouhověkost, patriarchium) na 90 a více let. (Machová, 2008)

Bernice L. Neugartenová navrhla v 60. letech v kontextu demografického vývoje a zlepšování funkčního stavu ve stáří pojmy „mladí senioři“ pro věk 55-74 let a staří senioři pro věk nad 75 let.

Současná gerontologie se dle Kalvacha s přihlédnutím k výše uvedenému přiklání k periodizaci – mladí senioři (65-74 let), staří senioři (75-84 let) a velmi staří senioři (85 a více let). (Kalvach, 2004)

Josef Švancara v roce 1983 zahrnul stáří do jediné etapy začínající v 65 letech věku, přičemž věk 80 let a více označil jako věk vysoký. (Křivohlavý, 2011, s. 18)

Helena Haškovcová chápe vyzrálé stáří jako tzv. pokročilý věk, který trvá od 75 do 89 let. Výstižně poukazuje na fakt, že společnost pokládá za starého toho člověka, který má vzhledem ke svému věku nárok na starobní důchod. (Haškovcová, 2010)

Sociální stáří je pojem, který se snaží vystihnout změnu v sociálních rolích a potřebách člověka, v životním stylu a v ekonomických vztazích. Tradiční pojetí sociálního stáří coby „důchodu“ již v dnešní době není aktuální, stále více seniorů se právě v období stáří zaměřuje na osobnostní rozvoj a seberealizaci, věnuje se celoživotnímu vzdělávání, vlastním zájmům a volnočasovým aktivitám. Za počátek sociálního stáří je možno považovat vznik nároku na starobní důchod, první odchod do starobního důchodu, ukončení stálého pracovního poměru a podobně.

Biologické stáří je „hypotetické označení konkrétní míry involučních změn (atrofie, změny regulačních a adaptačních mechanismů“ (Ondrušová, 2011, s. 17). Lidé stejného věku se liší v míře konkrétních involučních změn.

Stáří rovněž s sebou nese rovněž nepříjemné zdravotní komplikace, a to ve dvou směrech (podle Ondrušová, 2011, s. 27):

- zvláštnosti chorob ve stáří – polymorbidita, sklon ke chronicitě, atypický průběh nemoci, specifické komplikace, odlišné možnosti léčby apod.
- typické choroby stáří – srdeční choroby, cévní příhody, onemocnění pohybového aparátu, věkem podmíněné oční choroby, Alzheimerova choroba apod.

Psychologické stáří představuje subjektivní vnímání vlastního věku, poukazuje na psychický stav jedince. Křivohlavý hovoří o stáří jako o „možnosti a příležitosti k pozitivním změnám a produktivnímu životu – i když v jiném směru, nežli tomu bylo v mládí“ (Křivohlavý, 2011, s. 54). Zabývá se především schopností adaptace – schopnosti měnit jednání (chování) v průběhu času s ohledem na změny životních

podmínek, a v této souvislosti upozorňuje na nutnost selekce a prioritizace hodnot a zájmů, optimalizace činností a kompenzace schopností.

1.2. Stárnutí

Samotné stárnutí prožívají senioři odlišně v závislosti na individuálních charakteristikách (vrozené dispozice, zdraví, životní styl, vzdělání, sociální zázemí, psychický stav a mnohé další). Strategie zvládání stáří a udržení autonomie ve stáří jsou různé a jejich popis a charakteristika se u různých autorů liší. Můžeme použít například následující popis přístupů ke stárnutí (Sýkorová, 2007, s. 224):

- „mladé stáří“ – představuje subjektivní pocit mládí, soběstačnosti a samostatnosti, nezpochybnitelných kompetencí;
- „vyrovnané stáří“ – akceptace stáří a omezení s ním souvisejících; senioři vyhledávají kladné stránky života a v rámci svých možností jsou aktivní;
- „ambivalentní stáří“ – rezignované přijetí stáří, které vnímá ohrožení vlastní soběstačnosti, nevzdává se však samostatného rozhodování;
- „popírání stáří“ – distancování se od stáří, naopak akcent na stálou výkonnost, autonomii, kompetence; nápadné vyzdvihování vlastních pozitivních vlastností a nezávislosti;
- „vážně nemocné, imobilní stáří“ – identifikace se starými a nemocnými, seniorovi pomáhá rodina, která však neomezuje svobodu jeho rozhodování;
- „zvládání čtvrtého věku“ – přijetí statusu starého, nemocného a závislého jedince, pasivita, stereotyp, egocentrismus.

Stárnutí a jeho projevy jsou tedy dané nejen objektivními faktory, které se mohou u jednotlivých osob projevovat v různém věku a v různé intenzitě, ale i subjektivním pocíťováním jejich vlivu na člověka a jeho osobnost. Procesu stárnutí se věnují světové i evropské organizace, které kladou důraz na pozitivní přístup ke stárnutí (Organizace spojených národů, Světová zdravotnická organizace, Evropská unie), na základě jejich iniciativy připravila Česká republika vlastní strategii pro

podporu pozitivního stárnutí (například Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR zpracovalo Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí 2013-2017).

1.3.Senior

Jakkoli se věková periodizace – kalendářní stáří autor od autora mění, je nutno pro účely výzkumu a statistiky blíže specifikovat pojem senior.

Pojem senior je definován velmi vágně, literatura například uvádí, že senior „je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti“ (Sak, Kolesárová, 2012). Ve výzkumu, který autoři prováděli, zkoumali též otázku, s jakým věkem si česká populace spojuje pojem senior. Výsledkem bylo zjištění, že „podle české populace se člověk stává seniorem mezi 60. a 70. rokem věku v závislosti na svých individuálních charakteristikách.“ (Sak, Kolesárová, s. 26)

Zapsaný svaz spolků Rada seniorů ČR, z.s.s. v žádném ze svých dokumentů rovněž pojem „senior“ nedefinuje, což je zajímavé vzhledem k tomu, že členem této rady může být seniorská nebo proseniorská organizace, klub, instituce nebo fyzická osoba, přičemž seniorská nebo proseniorská organizace je podle stanov svazu „subjekt, ve kterém nadpoloviční většinu členů tvoří senioři“(Rada seniorů ČR, 2017). Rada seniorů ČR, z.s.s. spolupracuje na projektu Senior Pas, jehož pravidla stanovují, že držitelem tohoto pasu může být „osoba od 55 let s trvalým bydlištěm na území České republiky“ - zde je organizace pravděpodobně vedena snahou poskytnout své služby co nejširšímu okruhu osob.

Spolek Senioři České republiky, z. s. ve svých stanovách uvádí, že jeho členem se může stát „každý důchodce či senior“ (Senioři ČR, 2017), takže mezi těmito pojmy zjevně vidí jakýsi významový rozdíl. Ani jeden z těchto výrazů však dále nedefinuje.

V materiálu Českého statistického úřadu Demografické charakteristiky seniorů (ČSÚ, 2014) se hovoří o populaci starší 50 let, v grafech a statistikách úřadu jsou však běžně členěny věkové skupiny 0-15 let, 16-64 let, 65 a více let, lze tedy konstatovat, že Český statistický úřad považuje za seniory osoby starší 65 let.

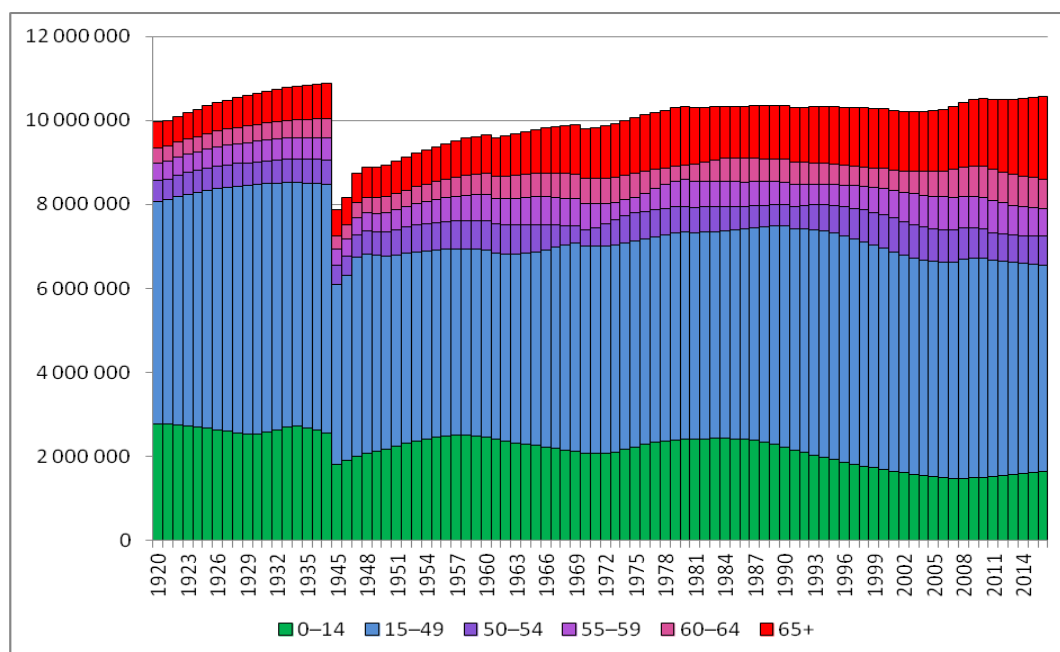
Materiály produkované ze strany Ministerstva práce a sociálních věcí ČR používají rovněž členění Českého statistického úřadu, neboť se o mnohá jeho šetření opírají, je tedy možno konstatovat, že stát považuje za seniora člověka ve věku 65 let a vyšším.

Z výše uvedeného vyplývá, že za seniora je možno označit člověka staršího 50 let, který se sám za seniora označuje. S pojmem senior je proto nutno zacházet jako s obecným pojmenováním, nikoli s termínem, a pokud se některá z charakteristik pojí k určitému věku, je nutno tento věk přesně uvést.

1.4.Charakteristika stávající seniorské populace ČR

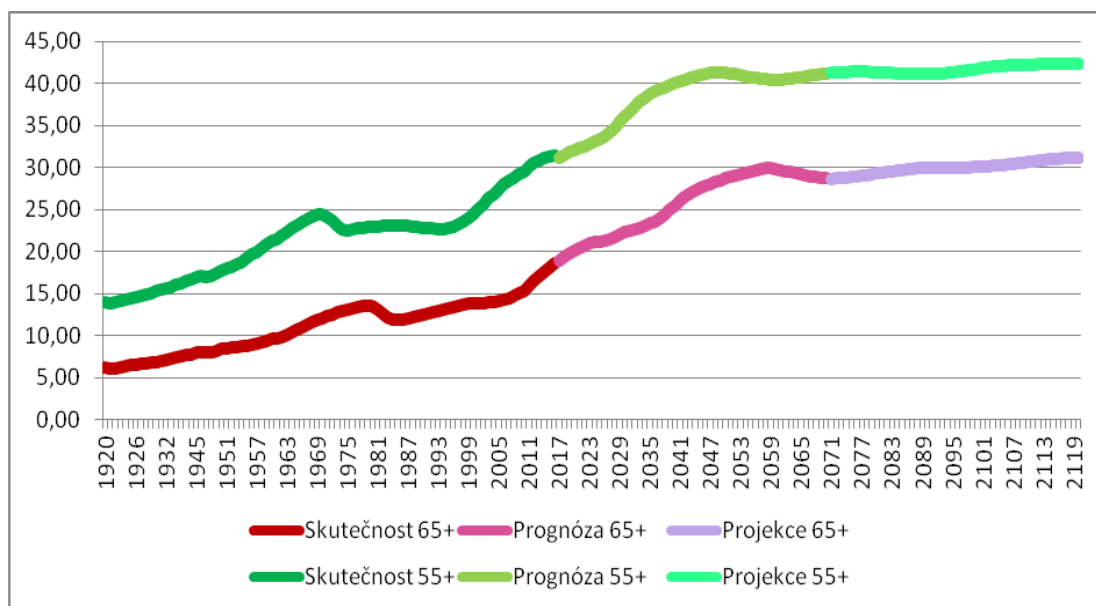
1.4.1. Věkové složení populace

Protože Česká republika patří mezi vyspělé země, dochází i zde ke stárnutí populace (ve smyslu zvyšujícího se podílu seniorů na celkovém počtu obyvatel) a podle dlouhodobých prognóz a projekcí bude podíl seniorů v populaci stále více nerůstat. Ke změnám dochází v důsledku stále klesajícího trendu úhrnné míry plodnosti a zlepšování zdravotní péče, díky čemuž se zvyšuje střední délka života. (MPSV, 2014, s. 3) Na věkové složení obyvatelstva mají samozřejmě vliv i politické změny, případně vliv sociálních a ekonomických opatření státu. Na území České republiky tyto vlivy představoval především odsun německého obyvatelstva, poválečný nárůst porodnosti, hygienická opatření, sociální politika 70. let 20. století, změny životního stylu v důsledku nabídky nových možností a příležitostí po roce 1989.

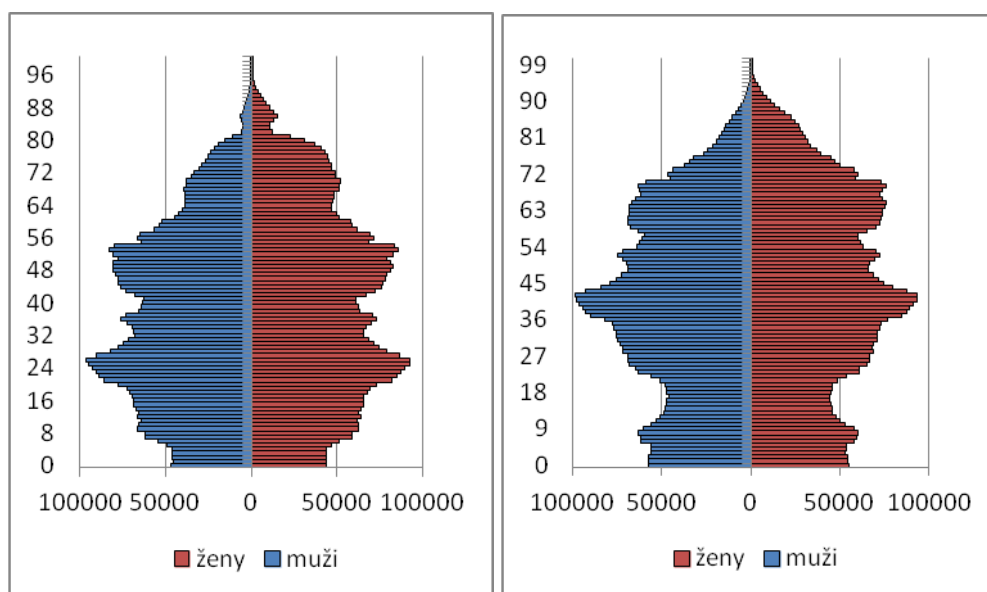
Graf č. 1 – Věkové složení obyvatelstva na území České republiky v letech 1920-2016 (stav k 31.12. každého roku) (Zdroj dat: ČSÚ, 2017a)

Ve výše uvedeném grafu je zjevný postupný nárůst počtu seniorů v populaci, který se navíc za posledních cca 15 let prudce zvyšuje. Prognózy a projekce ve střední variantě předpokládají, že podíl seniorů ve věku nad 65 let dosáhne již kolem roku 2050 cca 30 % celkového počtu obyvatel; pokud budeme uvažovat seniory ve věku nad 55 let, může dosáhnout jejich podíl na celkovém počtu obyvatel více než 40 %, což je názorně zobrazeno v následujícím grafu.

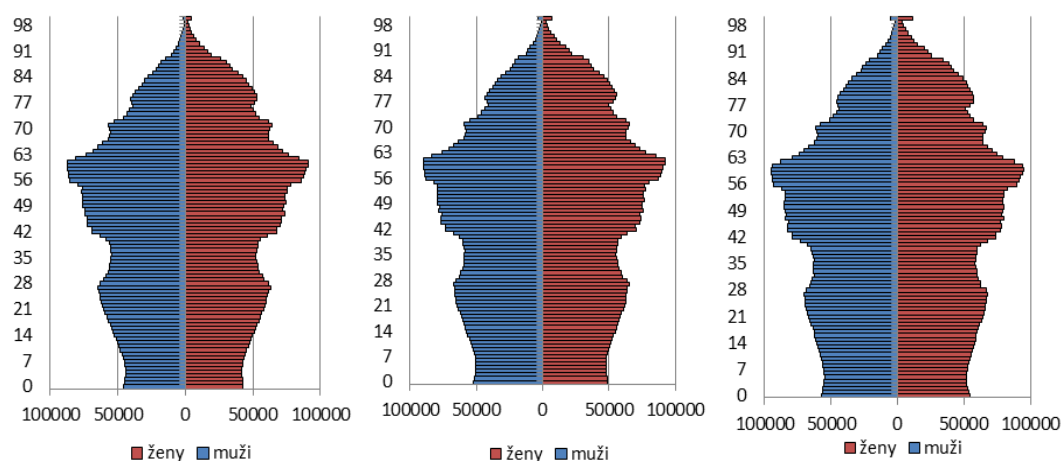
Graf č. 2 – Podíl seniorů starších 65 let na celkovém počtu obyvatel (Zdroj dat: ČSÚ, 2017a a Burcin, Kučera, 2010)

Demografické perspektivy České republiky jsou také dobře zřetelné na tzv. věkových pyramidách, kdy se postupně mění z progresivního typu (tzv. strom života) přes stacionární až k výhledovému regresivnímu typu populace ve tvaru urny. (Kalvach, 2004, s. 52)

Graf č. 3 - Věková pyramida obyvatelstva ČR – rok 2000 a 2016 – skutečnost ČSÚ (Zdroj dat: ČSÚ, 2017f)

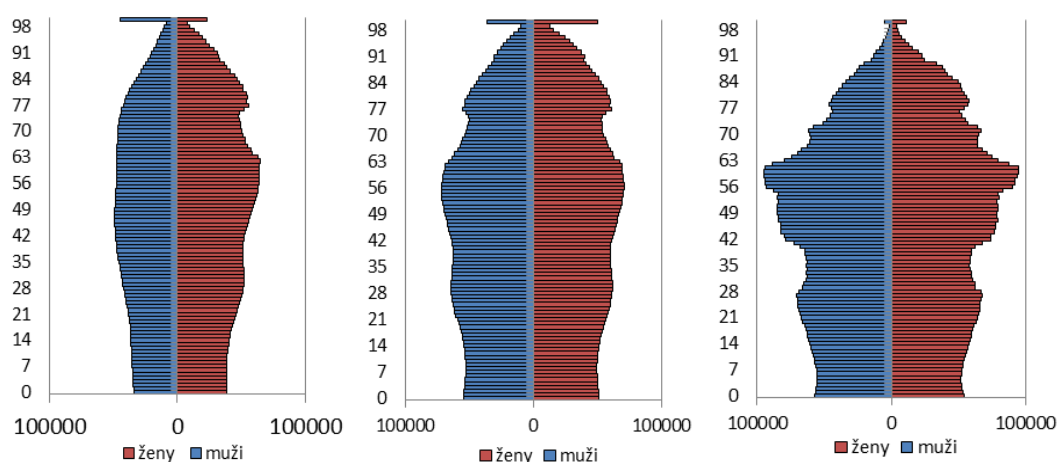
Na věkových pyramidách pro prognózy a projekce do roku 2120 je navíc na vrcholu stále se zvětšující nejvyšší řádek pyramidy, z něhož je patrné, že se předpokládá poměrně výrazný nárůst obyvatelstva ve věkové skupině nad 100 let, a to ve všech variantách.

Prognóza 2035 – nízká varianta

Prognóza 2035 – střední varianta

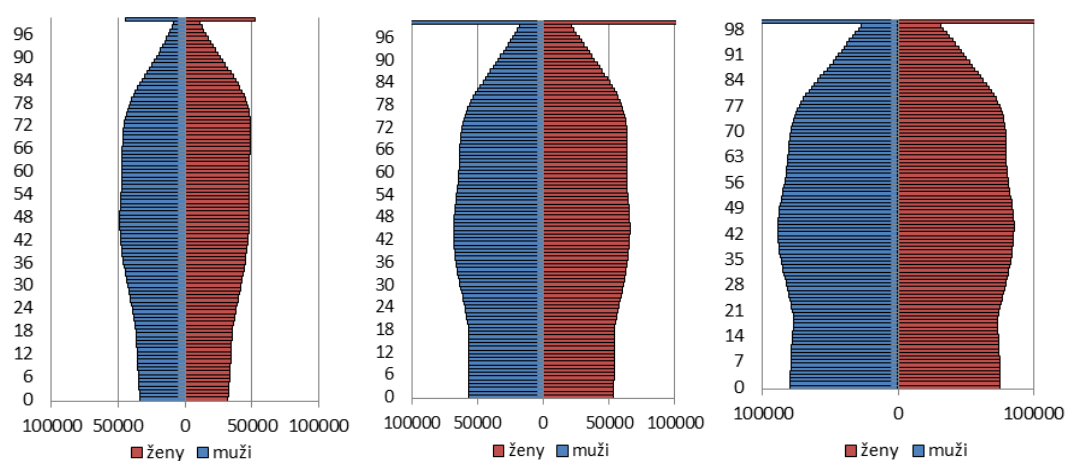
Prognóza 2035 – vysoká varianta

Prognóza 2070 – nízká varianta

Prognóza 2070 – střední varianta

Prognóza 2070 – vysoká varianta

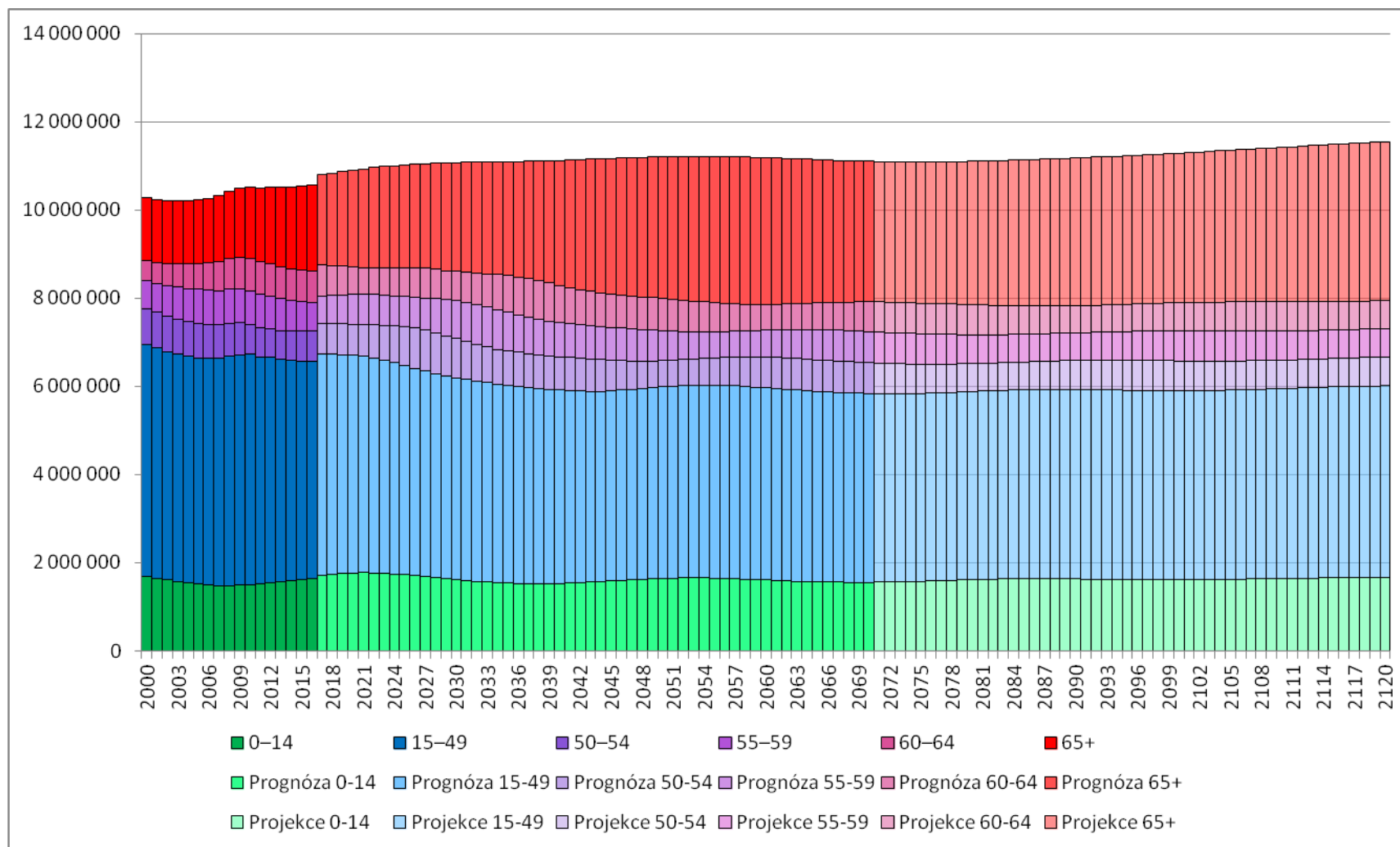

Projekce 2120 – nízká varianta

Projekce 2120 – střední varianta

Projekce 2120 – vysoká varianta

Graf č. 4a-i - Věkové pyramidy obyvatelstva ČR – rok 2035, 2070, 2120 – prognóza, projekce (Zdroj dat: ČSÚ, 2017 a Burcin, Kučera, 2010)

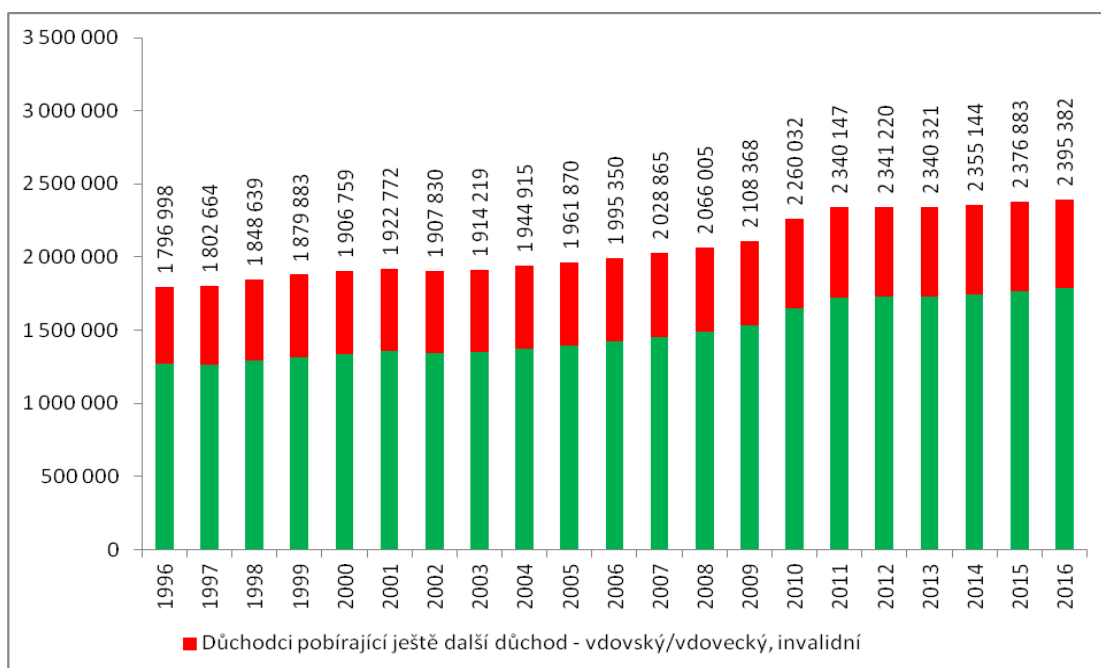
Graf č. 5 - Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin - skutečnost, prognóza a projekce (střední varianta) 2000-2120 (Zdroj dat: ČSÚ, 2017f a Burcin, Kučera, 2010)

Jak je vidět z předchozího grafu zobrazujícího počty obyvatel rozčleněné do hlavních věkových skupin, kdy pro prognózu a projekci byla použita střední varianta, mírný nárůst počtu obyvatel není způsoben zvyšujícím se počtem dětí, nýbrž zvyšujícím se počtem obyvatel ve věku nad 65 let.

1.4.2. Starobní důchod

Ve věku odchodu do důchodu se promítají ekonomické, demografické, sociální a politické procesy. V evropské civilizaci směřoval vývoj v lidské civilizaci k zlepšování finančního zabezpečení ve stáří a věk odchodu do důchodu se snižoval a samotný důchod se zvyšoval, v poslední době dochází ke stagnaci spočívající ve zvyšování věku odchodu do důchodu a snižování důchodu. (Sak, Kolesárová, 2012, s. 93)

K 31. 12. 2016 pobíralo v České republice starobní důchod celkem 1 788 185 osob, k tomu dalších 524 084 osob pobíralo vdovský a 92 412 vdovecký důchod.

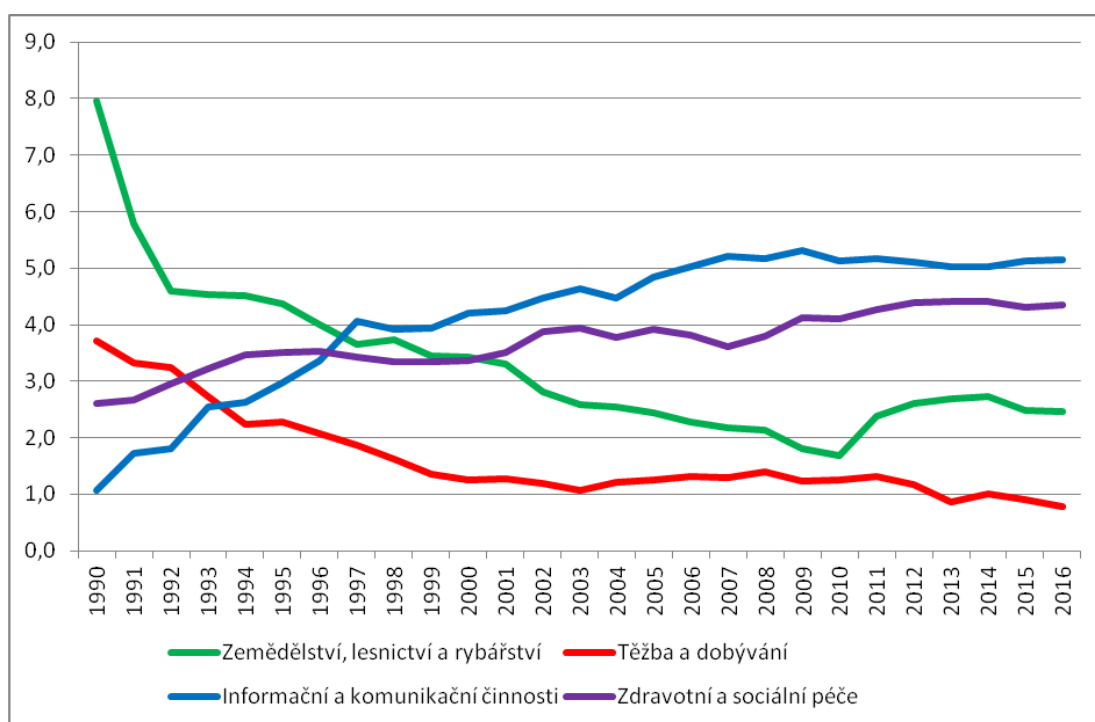

Graf č. 6 - Vývoj počtu vyplácených starobních důchodů (Zdroj dat: ČSSZ, 2017b)

Starobním důchodem rozumí legislativa starobní důchod podle § 29 odst. 1 a 3 písm. a) § 74 a § 94 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, nebo příslušných ustanovení předcházejících právních předpisů. Od roku

2010 obsahuje statistika také důchody vzniklé transformací invalidního důchodu v 65 letech věku.

Tendence ke zvyšování věku odchodu do důchodu a snižování důchodu vycházejí ze snižujícího se počtu mladých lidí, takže společnost očekává, že senioři, kteří budou dlouho zůstat v důchodu, budou spotřebovávat zdroje, které nebudou stačit ekonomicky aktivní členové společnosti generovat. Takovéto hledisko však nebere v úvahu změny v ekonomické struktuře v důsledku inovace, modernizace a neustálého rozvoje technologií.

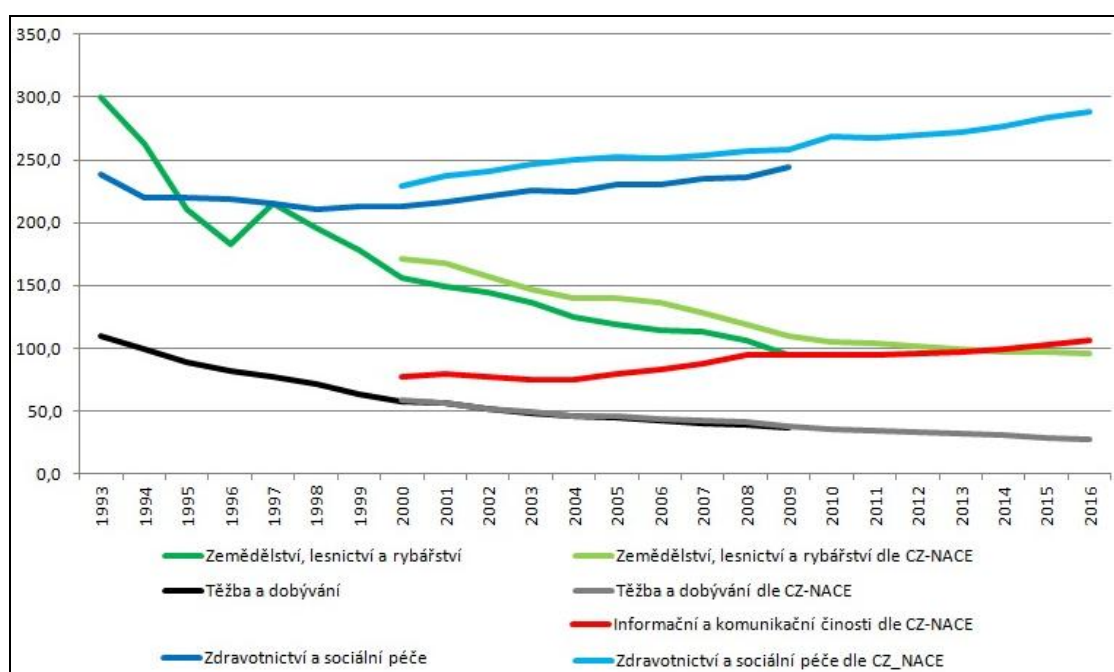

Graf č. 7 – Vývoj podílů jednotlivých odvětví na hrubé přidané hodnotě (Zdroj dat: ČSÚ, 2018)

Tyto úvahy potvrzují i data získaná Českým statistickým úřadem – z nich je například patrné, že zatímco v oblasti zemědělství, lesnictví a rybářství klesl podíl na hrubé přidané hodnotě ze 7,9 % v roce 1990 na pouhých 2,5 % v roce 2016 a v oblasti těžby a dobývání z podílu 3,7 % v roce 1990 na podíl 0,8 %, v oblasti sociální péče se podíl odvětví zdravotní a sociální péče zvýšil z původních 2,6 % v roce 1990 na 4,3 % v roce 2016 a podíl informačních a komunikačních činností z 1,1 % v roce 1990 na 5,1 v roce 2016.

(Hrubá přidaná hodnota je rozdílem mezi produkcí a mezispotřebou a od hrubého domácího produktu se odlišuje pouze tzv. čistými daněmi na produkty. Jinými slovy: hrubý domácí produkt se počítá jako součet hrubé přidané hodnoty jednotlivých odvětví a čistých daní na produkty, které však nejsou rozvrženy do odvětví. O významu odvětví v národním hospodářství tak vypovídá nejlépe podíl jednotlivých odvětví na hrubé přidané hodnotě.) (ČSÚ, 2018)

O uvedeném trendu vypovídají rovněž počty pracovníků v jednotlivých odvětvích průmyslu.

Graf č. 8 - Počty pracovníků v průmyslu (Zdroj dat: ČSÚ, 2006)

Křivky zaznamenané v grafu jednoznačně vymezují trendy v jednotlivých odvětvích průmyslu – to, že na sebe nenavazují, je dáno změnou metodiky pro sledování počtu zaměstnanců: do roku 2009 se sledovaly počty zaměstnanců v organizacích nad 25 zaměstnanců (resp. od roku 1997 nad 20 zaměstnanců) v členění dle Odvětvové klasifikace ekonomické činnosti, od roku 2000 se pak začal sledovat počet všech zaměstnanců, a to v členění dle mezinárodní klasifikace CZ-NACE. V roce 1993 byl počet zaměstnanců v zemědělství, lesnictví a rybářství celkem 300,2 tis. osob, do roku 2016 klesl na 96,4 tis. osob. Počet pracovníků v odvětví těžba a dobývání klesl od roku 1993 z 109,8 tis. osob na 27,3 tis. osob v roce 2016. Informační a komunikační technologie se co do počtu zaměstnanců nesledovaly

odděleně, první údaje dle CZ-NACE jsou z roku 2000, kdy vykazují 77,3 tis. osob, jejichž počet vzrostl do roku 2016 na 106,2 osob. Počet zaměstnanců ve zdravotnictví a sociální péči vzrostl z 238 tis. osob v roce 1993 na 288,4 tis. osob v roce 2016.

Není tedy pravdou, že nižší počet narozených dětí by automaticky znamenal snížení zdrojů na důchody a další sociální zabezpečení seniorů. Vzhledem k předpokládanému zvyšujícímu se počtu seniorů v populaci navíc lze předpokládat, že sektor zdravotní a sociální péče bude nadále růst, stejně jako sektor informačních a komunikačních technologií v důsledku technologického rozvoje.

1.4.3. Životní styl seniorů

Největší změnou je pro seniora samozřejmě samotný odchod do starobního důchodu a ukončení pracovní kariéry. Razance této změny je závislá na životním stylu seniora před odchodem do důchodu, na jeho zdraví, fyzickém stavu, vzdělání, šíři volnočasových aktivit a podobně. „Disponibilita dělicí volný čas od času pracovního se stává charakteristikou seniora.“(Sak, Kolesárová, 2012, s. 99)

Slovenská Univerzita Komenského v Bratislavě realizovala v prosinci 2007 až lednu 2008 výzkum zaměřený na životní styl seniorů. Výzkum zjistil, že 73 % seniorů se setkává nejméně jednou týdně se svými vrstevníky (z toho dokonce 40 % denně), a to nejvíce se svými sousedy (28 %). Seniori nejraději trávili svůj volný čas sledováním televize (17 %), poslechem rozhlasu, četbou knih, návštěvou rodiny a přátel a prací na zahradě. Přestože většina seniorů byla informována, že v jejich blízkosti existuje klub důchodců, téměř 70 % seniorů žádný takový klub nenavštěvuje. Z nabídky vzdělávacích aktivit projeví senioři největší zájem o otázky zdraví a životního stylu, hned po nich však projeví zájem o otázky sociální podpory a zlepšení sociálních podmínek. Závěrem autorky konstatovaly, že současným trendem je aktivní prožívání stáří. (Miklášová, 2010)

Obdobně zaměřený reprezentativní výzkum byl realizován v roce 2011 a srovnával aktivity seniorů a ekonomicky aktivní populace. U seniorů konstatovali autoři opět sledování televize, poslech rozhlasu, významnou roli však v životě seniorů začal hrát internet, který „přinesl seniorům řadu dříve netušených možností a proměnil

charakter stáří a jeho životní styl.“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 104) Senioři zmiňovali také častý pobyt v přírodě (turistika, výlety, procházky).

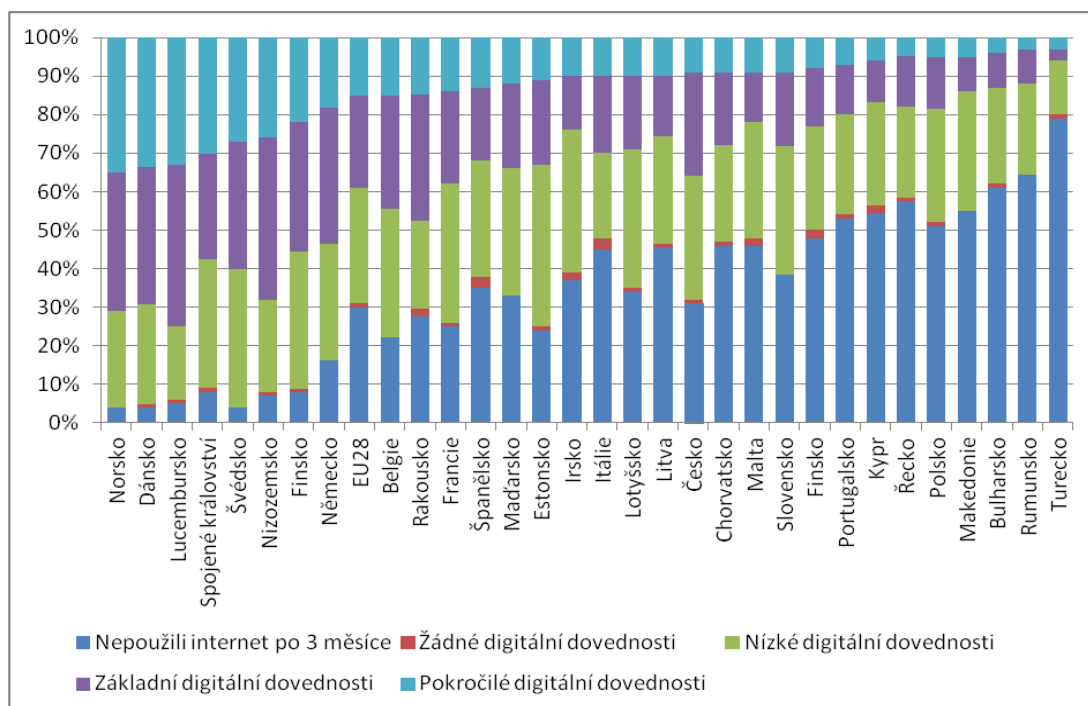
Můžeme tedy konstatovat, že senioři obecně předpokládají aktivní prožívání svého stáří. Právě proto získává na důležitosti jejich finanční gramotnost, neboť pro realizaci svých představ budou muset disponovat také dostatečnými finančními zdroji.

1.4.4. Digitální dovednosti

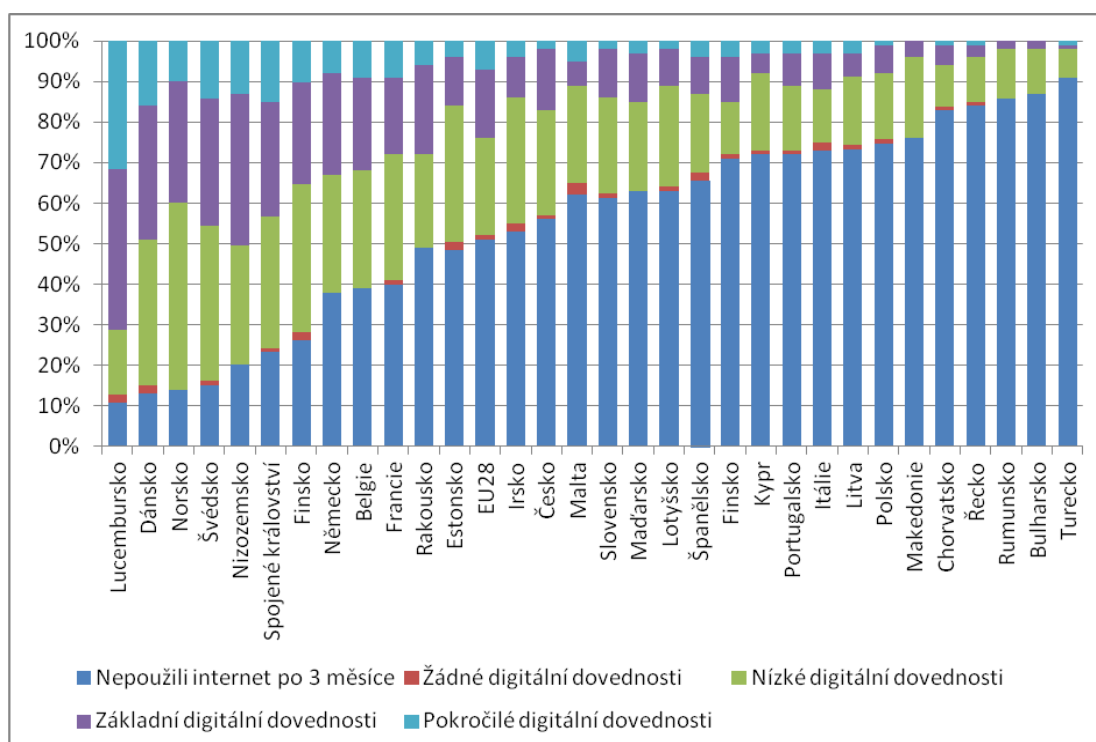
Pokud státní politika vzdělávání seniorů a organizace, které se na vzdělávání seniorů zaměřují, předpokládají, že senioři budou hledat informace na internetu, využívat vzdělávání na internetu nebo si číst internetové časopisy či weby zaměřené na seniory, je samozřejmě nutno se zaměřit také na to, jaké jsou digitální dovednosti seniorů a zda počítač vůbec používají. Studie Českého statistického úřadu Senioři v mezinárodním srovnání 2017 za období 2014, 2015 a 2016 (ČSÚ, 2017c, s. 24) zkoumala digitální dovednosti lidí ve věku 55-64 let a 65-74 let. V Česku nepoužilo v době šetření poslední tři měsíce internet ve věkové kategorii 55-64 let celkem 31 % lidí. Na Slovensku je to 38 %, což je v obou případech více než průměr v EU28, kde během tří měsíců nepoužilo internet 30 % lidí. Ve stejné kategorii je však celkem 9 % obyvatel obeznámeno s použitím digitální techniky na pokročilé úrovni.

V nejstarší věkové skupině 65-74 let pak v Česku nepoužilo během tří měsíců internet 56 % lidí ve věku 65-74 let, na Slovensku je tento podíl ještě vyšší (62 %). Přestože mnoho obyvatel v této věkové kategorii počítač nepoužívá, přesto mezi nimi najdeme část lidí, kteří mají pokročilé digitální dovednosti.

Přehledně jsou digitální dovednosti občanů v obou věkových skupinách zpracovány v následujících grafech.

Graf č. 9 - Digitální dovednosti lidí ve věku 55-64 let (Zdroj dat: ČSÚ, 2017c, s. 24)

Graf č. 10 - Digitální dovednosti lidí ve věku 65-74 let (Zdroj dat: ČSÚ, 2017c, s. 24)

OMG Research, specializovaný výzkumný tým společnosti Omnicom Media Group, a Media Club s.r.o. realizovaly v roce 2016 průzkum zaměřený na životní styl, nákupní chování, vztah k technologiím a obdobné charakteristiky nazvaný

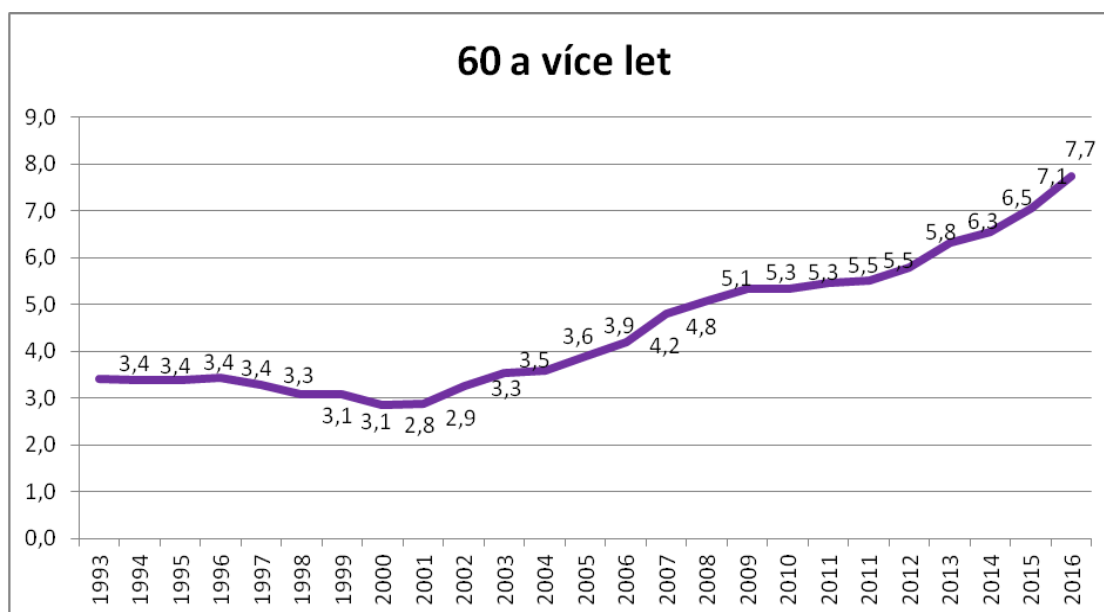
Fenomén šedesátníků (Omnicom Media Group, 2016)) zaměřený na populaci 55-69 let. Z něj vyplynulo, že v této věkové skupině obyvatel:

- téměř 70 % používá online bankovníctví;
- téměř 75 % nakupuje online;
- téměř 50 % sleduje videoobsah na internetu;
- více než 40 % má smartphone;
- 12 % má elektronickou čtečku knih;
- 80 % má připojení k internetu;
- cca 33 % má televizor mladší 5 let, nejčastěji LCD, a 6% domácností má smart TV.

Z veřejně dostupných informací projektu bohužel nelze zjistit podrobnosti o metodologii výzkumu ani žádné bližší informace, uvádíme jej tedy spíše pro doplnění obrazu o dovednostech seniorů v oblasti digitální gramotnosti.

1.4.5. Pracující senioři

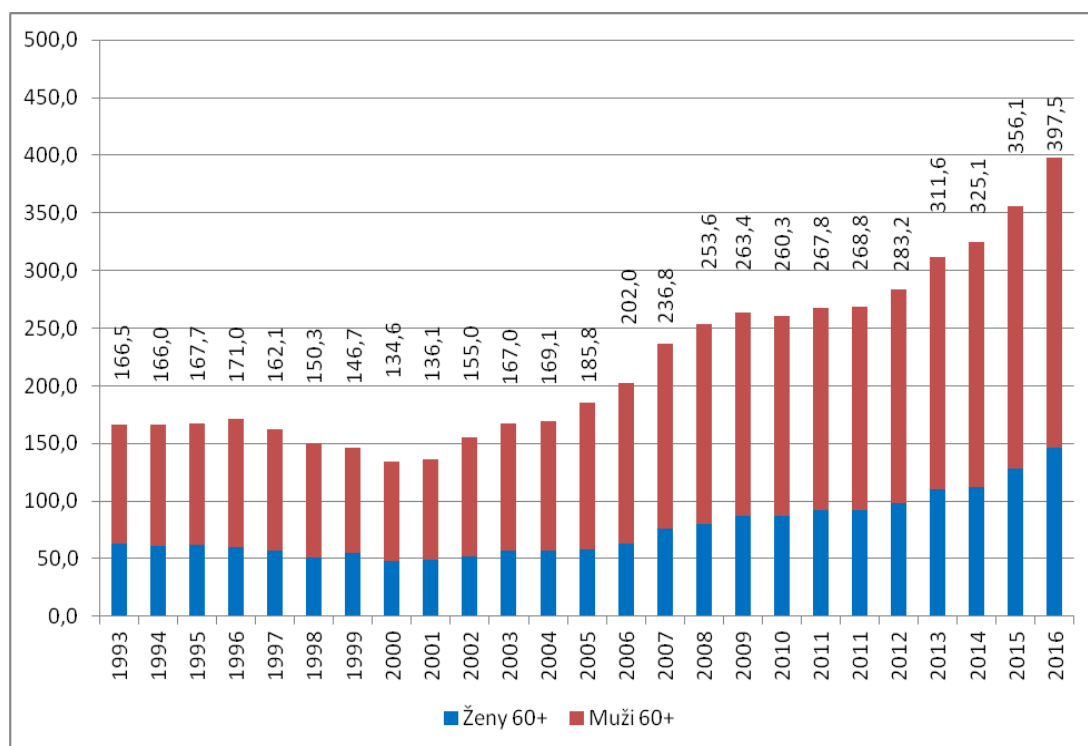
Další z charakteristik seniorů se týká jejich pracovní aktivity, která má zásadní vliv na jejich životní styl – pracující senioři si udržují sociální status zaměstnance (resp. řemeslníka, podnikatele), zůstávají v kontaktu s kolegy, udržují si určitý životní režim, pečují o sebe. Senioři navíc poskytují v pracovním procesu životní a pracovní zkušenosti, potenciálním zaměstnavatelům nabízejí také značnou časovou flexibilitu a ochotu pracovat na zkrácený úvazek či jiné formy zaměstnání. Personalisté údajně až v 79 % oceňují specifické přednosti seniorů spočívající právě ve zkušenostech, za další přednosti seniorů považují personalisté loajalitu k organizaci, respekt, stabilitu. „Personalisté 28 % organizací se domnívají, že senioři jsou nositeli specifických nezastupitelných hodnot.“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 133)

Graf č. 11 - Vývoj podílu osob starších 60 let na celkovém počtu zaměstnanců (Zdroj dat: ČSÚ, 2017d)

Důvody pro zvýšení podílu osob starších 60 let na celkovém počtu zaměstnanců samozřejmě nespočívají jen v aktivním životě seniorů, ale v postupných změnách společenských, ekonomických a legislativních, nicméně je možno konstatovat, že tento podíl se od roku 1993 do roku 2016 zvýšil na více než dvojnásobek. V absolutních číslech tento nárůst představuje zvýšení z počtu 165,5 tis. osob na 397,5 tis. osob, tj. více než 2,4krát.

Pro seniory je práce v důchodu výhodou nejen vzhledem k jejich životnímu stylu. Pro pracujícího seniora je nevyhnutelné se neustále vzdělávat, neboť technologie se neustále rozvíjejí ve všech oblastech jeho pracovního, ale i soukromého života, mění se legislativa a související předpisy, a na to vše je tím pádem senior nucen reagovat. Samozřejmě je zde také výhoda finanční, a to nejen samotný příjem ze zaměstnání či podnikatelské činnosti, ale i z hlediska možnosti požádat o přepočítání výše starobního důchodu.

Graf č. 12 Vývoj celkového počtu zaměstnaných osob ve věku 60 a více let (Zdroj dat: ČSÚ, 2017d)

Ministerstvo práce a sociálních věcí v podkladové studii pro Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí (MPSV, 2014) konstatuje, že pracující senioři představují „nezanedbatelnou pracovní sílu a jde o značně heterogenní skupinu s ohledem jak na výši příjmu, tak na motivace“. Studie také konstatuje zásadní rozdíly v intenzitě pracovního zapojení důchodců podle úrovně dosaženého vzdělání – se zvyšující se úrovní dosaženého vzdělání se podíl pracujících seniorů zvyšuje. Podle údajů z roku 2010 pracovalo pouze 2 % seniorů se základním vzděláním, 5 % seniorů s výučním listem, 8 % seniorů s maturitou a ve skupině osob s vysokoškolským vzděláním činil tento podíl 20 %. Starobní důchodci také často pokračují ve svých podnikatelských aktivitách, téměř polovina seniorů (49,2 %) pracovala na částečný úvazek. Věk odchodu do důchodu činil v rámci Evropské unie v roce 2008 průměrně 61,4 roku, v České republice 60,6 roku.

1.4.6. Zdravotní stav seniorů

Přístup seniorů ke vzdělávání samotnému je rovněž závislý na jejich zdravotním stavu, který může zásadním způsobem ovlivňovat jak finanční gramotnost seniora,

tak jeho schopnost být v této oblasti vzděláván – senior může být handicapován smyslovým či pohybovým postižením nebo specifickou chorobou, která může znemožnit jeho účast na vzdělávání či vzdělávání samotné.

Podle formulace UNESCO (Sak, Kolesárová, 2012, s. 136) je zdraví stav plné fyzické, psychické a sociální pohody. Stárí se samozřejmě týká všech tří těchto složek lidského života. Zdravotní stav seniorů má vliv i na jejich finanční situaci – a naopak. Se zvyšujícím se věkem se zdraví zhoršuje a lze předpokládat také narůst výše úhrady za léky a obecně péči o zdraví, protože platby z veřejného zdravotního pojištění nestačí veškerou péči pokrýt. Do těchto nákladů je však nutno započítat také náklady na dopravu k lékařům či jiným specialistům, náklady na případné dietní stravování a podobně.

Zdravotní stav seniorské populace je úzce spojen s jejich zdravotní gramotností (Světová zdravotnická organizace definuje zdravotní gramotnost jako „soubor kognitivních a sociálních schopností určujících motivaci a způsobilost jednotlivců k tomu, aby si dokázali získat přístup k informacím, porozuměli jim a využívali je způsobem, který podporuje a udržuje dobré zdraví“ (Zdravotní gramotnost, 2016). Senior s vysokou úrovní zdravotní gramotnosti by měl v ideálním případě disponovat znalostmi z oblasti životního stylu (výživa, tělesná aktivita, denní režim, duševní hygiena, návykové chování), péče o prostředí (domácnost, veřejný prostor, osobní čas), prevence nemocí (základní hygiena, prevence infekčních i neinfekčních nemocí, zdravotní péče a péče o zdraví) nebo ošetrovatelské péče (rozpoznání příznaků poruchy zdraví, svépomoc a pomoc při poruše zdraví, dodržování léčebného režimu a neodkladné první pomoci a bezpečného chování. (Zdravotní gramotnost, 2016)

Z výše uvedeného vyplývá, že zdravotní gramotnost má velmi těsnou vazbu s gramotností finanční, a to nejen například v oblasti nákladů na zdravotní pojištění nebo čerpání výhod pojištěnců jednotlivých zdravotních pojišťoven. Nedostatečná zdravotní gramotnost se odráží v nákladech na preventivní opatření a případnou léčbu, v životním stylu seniora, v jeho spotřebitelském chování.

2. Vybrané aspekty vzdělávání seniorů

Vzdělávání seniorů má logicky svá specifika a odlišnosti od vzdělávání jak dětí či mládeže, tak dospělých. Vzdělávání seniorů má odlišné funkce a cíle, vzdělávající musí respektovat odlišnosti při vzdělávání seniorů a volit specifické metody. Vzděláváním seniorů se zabývá gerontagogika (někdy též nazývána gerontopedagogika), která je v širším slova smyslu „teoreticko empirická disciplína zabezpečující komplexní péči, pomoc a podporu seniorům při uspokojování jejich potřeb v nemedicínské dimenzi, ale paralelně s ní“ (Mühlpachr, 2009, s. 11). Podle Benešové je velmi výrazným znakem vzdělávání seniorů naprostá dobrovolnost (Benešová, 2014, s. 95).

Na funkci vzdělávání seniorů je možno se dívat z pohledu samotného seniora, nebo z pohledu společnosti. Z pohledu seniora jde o pomoc, podporu a adaptaci na změny, které přicházejí ve stáří. Vzdělávání pomáhá člověku oddalovat negativní projevy stárnutí, zlepšuje orientaci seniora v nových situacích, zvyšuje samostatnost při rozhodování. Obecně vzdělávání obohacuje život seniorů, rozvíjí jejich orientaci v okolní společnosti a pomáhá jim získat životní nadhled a pocit důstojnosti a životního uspokojení.

Z pohledu společnosti pomáhá vzdělávání seniorů měnit pohled na stáří, prezentovat stáří jako plnohodnotnou životní etapu. Vzdělávání je také zdrojem mezigeneračního porozumění a solidarity, mladí a staří se ve společnosti vzájemně ovlivňují. (Benešová, 2014) Aby bylo vzdělávání úspěšné, musí naplňovat specifické požadavky seniorů a respektovat jejich zvláštnosti. Proto se gerontagogika zaměřuje nejen na samotné vzdělávání seniorů, ale také na vnitřní a vnější podmínky pro vzdělávání seniorů, otázky motivace a bariér ve vzdělávání seniorů a obecné didaktické zásady specifikované na seniory.

2.1. Podmínky pro vzdělávání seniorů

Pro úspěšné vzdělávání seniorů se musí vhodně doplňovat dobré vnitřní i vnější podmínky edukačního procesu. (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 75) Vnitřní

podmínky představuje věk, fyzický a psychický stav samotných účastníků vzdělávání – zdravotní stav, osobnostní vlastnosti, aktuální fyzický stav (únava, napětí, motivace a mnohé další). Vnější podmínky představuje prostředí, v němž edukace probíhá, například:

- hygienické prostředí – bezbariérovost, bezpečnost, nábytek, teplota v místnosti, osvětlení, ruch zvenčí aj.,
- relaxační prostředí – místa se sedačkami, automaty na kávu,
- emocionální prostředí – možnost vzájemných interakcí seniorů mezi sebou i s lektorem,
- estetický dojem – barvy, výzdoba, vybavení, čistota.

Motivace a bariéry ve vzdělávání seniorů

Marie Vágnerová (In: Benešová, 2014, s. 105) hovoří o motivaci seniorů ke vzdělávání jako o způsobu uspokojování vývojových potřeb seniorů. Pokud jsou v souladu s Maslowovou motivační teorií uspokojování potřeb uspokojeny potřeby fyziologické, dochází na specifické potřeby seniorů, které je možno rozdělit do několika skupin:

- podněcování všech lidských smyslů vhodnými podněty, které kladně ovlivňují vnímání, paměť, kreativitu, myšlení,
- smysluplnost světa – podněty, rituály,
- plánování aktivit v čase,
- potvrzení sociální role a společenské pozice,
- uznání a identita nejen ostatními, ale i sebou samým, vědomí sebekontroly, sebevědomí,
- naděje a perspektiva pro otevřenou budoucnost.

Pro motivaci seniorů je také důležitá skutečnost, že motivace ke vzdělávání ve stáří je ovlivněna proměnou osobnosti, stárnoucí člověk přestává být orientován na výkon.

S motivací samozřejmě souvisí i otázka bariér ve vzdělávání. Z vnějších bariér je pro vzdělávání seniorů nutno zmínit především nedostatek impulsů ke vzdělávání. Mezi klíčové však patří bariéry z finanční oblasti a nedostatečný přístup ke vzdělávání – nevhodná doba konání vzdělávacích aktivit, objektivní problémy s dopravou do místa konání akce. Mezi nejvýznamnější vnitřní bariéry patří špatné zkušenosti seniorů s předchozím vzděláváním, strach z posměchu či neúspěchu a rovněž nedostatečnou motivaci spočívající především v tom, že senior nespatřuje v edukačních aktivitách žádný smysl pro svůj další život. (Benešová, 2014, s. 107)

Bariéry ve vzdělávání seniorů je možno rozdělit například na následující typy (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 80):

- informační – neschopnost či nemožnost seniorů vyhledat si informace o příležitostech ke studiu,
- situační – aktuální kontext a životní situace jedince (nedostatek financí, nedostatek času, překonávání překážek osobních, rodinných, geografických, špatná dostupnost apod.),
- psychologické – nízká motivace, negativní postoj ke vzdělávání, obavy z neznámé situace, z náročnosti studia,
- andragogické – dlouhý interval od předchozího systematického vzdělávání, nedostatek předchozích vědomostí, charakter učiva, typ absolvované školy,
- organizační – nabídka vzdělávací instituce – obsah, kvalita, časový harmonogram, výběr prostoru a místa.

Paradoxy ve vzdělávání seniorů

Andragogové formulují některé paradoxy, které se v souvislosti se vzděláváním dospělých ukazují. Mezi ně patří například:

- „Co se dnes člověk naučí, brzy se stává neužitečným, a přesto (nebo právě proto?) je životně důležité se stále učit.“ (Hartl, 1998) V oblasti vzdělávání seniorů to znamená, že není možno se spoléhat na znalosti či dovednosti, které si člověk v minulosti osvojil, ale je třeba se vzdělávat znovu a dále. Průzkum Chudoba ve stáří prokázal, že senioři zdůrazňují svou schopnost

hospodaření se zdroji a zdůrazňují, že se naučili žít skromně, že se naučili šetřit a podobně. Nepovažují proto za nutné využívat nabídku vzdělávacích programů. (Sýkorová, Špatenková, 2016, s.46-47)

- „Čím méně má člověk prospěchu ze svého prvotního nebo předchozího učení, tím více se potřebuje učit nepřetržitě.“ (Hartl, 1998) I tento paradox byl zkoumán v rámci průzkumu Chudoba ve stáří – motivace seniorů k dalšímu vzdělávání je velmi nízká, a to zejména u seniorů s nízkým vzděláním. (Sýkorová, Špatenková, 2016, s. 47)
- „Při nedokonalém prvotním vzdělávání vzdělávací potřeby nevznikají, proto je ve vzdělávání dospělých potřebné vzdělávací potřeby u některých sociálních skupin nejdříve vyvolat.“(Palán, 2002)

Ve vzdělávání seniorů se tyto paradoxy projevují nepochybně naprosto stejně, jako u jiných skupin dospělých účastníků vzdělávání, a pravděpodobně ještě ve vyšší míře vzhledem k tomu, že vzdělávání je ryze dobrovolné. Všechny motivační faktory, bariéry i paradoxy musí vzdělavatel a vzdělávací instituce při přípravě vzdělávání seniorů do úvahy a vypořádat se s nimi, protože každá z nich může způsobit nedostupnost připraveného vzdělávání či nezájem o ně.

2.2.Zásady pro vzdělávání seniorů

Didaktické zásady jsou „obecné požadavky, které se vztahují na všechny činitele didaktického procesu, tj. na činnost lektora, seniory jako účastníky, na učivo, metody, formy atd.“ (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 147) s tím, že je u nich důležitý nejen samotný jejich obsah, ale také způsob, jakým jsou v didaktickém procesu uplatněny.

Jiné zásady platí pro oblast pedagogiky, jiné pro andragogiku, specifické jsou také zásady gerontagogické. Vzdělávání seniorů je efektivní, pokud si účastníci mohou nové znalosti spojit se svými znalostmi a životními zkušenostmi. Mezi stěžejní didaktické zásady v didaktickém procesu zaměřeném na seniory patří (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 148):

- Zásada zaměření na sebeaktualizaci osobnosti seniora – vzdělávání seniorů není zaměřeno na výkon, ale na rozvoj osobnosti seniora. Lektor by měl

zohlednit obtížnost učiva a zaměřit se na rozvoj schopností a dovedností, nezahlcovat seniory množstvím terminologie.

- Zásada partnerského přístupu – lektor by měl přistupovat k seniorům jako ke spolutvůrcům vzdělávacího procesu, respektovat jejich názory, zkušenosti, postoje, uplatňovat partnerský komunikační přístup, vytvářet pozitivní emocionální atmosféru.
- Zásada nepřetržité zpětné vazby – průběžně získávat informace o kvalitě a efektivitě vzdělávacího procesu, neustále monitorovat, zda účastníci rozumějí sdělovaným informacím, přizpůsobovat se jejich tempu apod.
- Zásada systematickosti – požadavek logického uspořádání učiva, které slouží k pochopení vztahů mezi učivem a zařazování nových poznatků do dříve osvojených. Lektor musí brát v úvahu dílčí části učiva, jejich rozsah, skladbu, návaznost, logické uspořádání vzhledem ke schopnostem účastníků.
- Zásada redukce – soustředit se na klíčové pojmy, strukturovat učivo a nacházet smysluplné vztahy, tvořit mnemotechnické a jiné pomůcky. Učivo by mělo být pro seniory zajímavé, jeho osvojování nenáročné a zábavné.
- Zásada rekonstrukce – vysvětlení a převedení učiva s ohledem na účastníky, jejich zájmy, styl učení a předchozí vlastnosti.
- Zásada uvědomělosti a aktivity – nabízet takové činnosti, které přinášejí nové poznání pomocí nejrozumnějších aktivit a zkušeností s nimi spojených.
- Zásada operativnosti – lektor musí pružně reagovat na aktuální problémy a změny, které při vzdělávání nastanou, vhodně komunikovat se seniory, přizpůsobit jim svůj projev.
- Zásada názornosti – poskytovat účastníkům přímou smyslovou zkušenost, pracovat s předměty, jevy, kresbami, fotografiemi, filmy, vyprávěním. Specifikem seniorů je preference informací získaných prostřednictvím zraku.

- Zásada zajímavosti – lektor by měl prokládat didaktický proces poutavými, vtipnými a hravými prvky, používat humor.
- Zásada přiměřenosti – lektor by měl k účastníkům přistupovat individuálně vzhledem k jejich učebním možnostem. Senioři jsou v rámci didaktického procesu značně heterogenní skupina, proto musí mít lektor připraveny učební činnosti různé úrovně.
- Zásada trvalosti - účastníci vzdělávacího procesu si musejí učivo zapamatovat a v případě potřeby vybavit a prakticky použít. Lektor proto musí zajistit upevňování, zejména opakování osvojených poznatků.

Uvedené zásady musí mít lektor ve vzdělávání seniorů vždy na paměti a v souladu s nimi připravit vzdělávací aktivitu z hlediska specifických cílů, učiva, hlavní strategie, použitých pomůcek, způsobu evaluace či zpětné vazby. Pokud lektor tyto zásady nebude dodržovat, nebude schopen dosáhnout zamýšlené efektivity vzdělávání, což může mít negativní důsledky na další vzdělávání seniorů (viz výše v části o motivaci a bariérách ve vzdělávání seniorů).

3. Finanční gramotnost

Edukace seniorů by měla maximální měrou rozvíjet funkční gramotnost seniorů, což znamená zvyšovat schopnost jedince aktivně zacházet s informacemi a efektivně jich využívat. Nejde zde tedy jen o získání určitých vědomostí, ale o pochopení dané problematiky a aplikaci získaných dovedností. V oblasti funkční gramotnosti můžeme rozlišovat následující typy gramotnosti (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 87) :

- Finanční gramotnost
- Právní gramotnost – orientace v právním systému, přehled o vlastních právech a povinnostech
- Mediální gramotnost – schopnost zpracovat, vyhodnotit a využít podněty přicházející z médií

- Zdravotní gramotnost – schopnost získat přístup k informacím, pochopit je a využívat pro podporu a udržení dobrého zdraví (orientace v lékařských informacích, dodržování předepsaných procedur a nařízení apod.)
- Pohybová gramotnost - připravenost k pohybu, vědomé ovládání pohybů vlastního těla, které přináší radost, uspokojení, přispívá ke kvalitě života a ke zdravému životnímu stylu.

3.1. Finanční gramotnost

Národní strategie finančního vzdělávání, kterou vydalo Ministerstvo financí v květnu 2010, definuje finanční gramotnost jako „soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní / rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (MŠMT, 2010, s. 11)

Finanční gramotnost pak strukturuje do tří složek:

- gramotnost peněžní - kompetence nezbytné pro správu hotovosti a bezhotovostních prostředků a nakládání s nimi;
- gramotnost cenová – kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci, úrokovým sazbám, cenám finančních nástrojů a služeb;
- gramotnost rozpočtová – kompetence nezbytné pro správu osobního nebo rodinného rozpočtu a zvládání různých životních situací z finančního hlediska. Rozpočtová gramotnost pak zahrnuje ještě dvě specializované složky – správu finančních aktiv, tj. vkladů, pojištění, investic, a správu finančních závazků, tj. úvěrů, leasingů.

Problémy seniorů v oblasti finanční gramotnosti

Finanční gramotnost seniorů se ukazuje být jedním ze zásadních problémů současné společnosti. Současní senioři nebyli pro svou současnou finanční situaci nijak připraveni, neprošli obdobným finančním vzděláváním jako současní žáci základních nebo středních škol. Politické, ekonomické a sociální změny po roce 1989 i rozvoj informačních a komunikačních technologií s sebou přinesly zásadní změny, a to jak ve smyslu nových finančních produktů, služeb a způsobů jejich využívání, tak ve smyslu změny postoje státu k doзору nad poskytovateli těchto služeb. Současně nebylo zavedeno žádné systematické vzdělávání a osvěta v oblasti finanční gramotnosti, senioři tak vstoupili do poslední fáze svého života nepřipraveni. Přestože byli senioři de facto ponecháni svému osudu, mohou činit rozhodnutí, která mohou mít na jejich finanční situaci fatální dopad.

Senioři mají ve svém finančním chování některé obdobné charakteristiky – mají nižší finanční gramotnost, nemají dostatek sebedůvěry pro své rozhodování, nemají dostatečné právní povědomí, jsou důvěřiví, v důsledku sociální izolovanosti snadno podlehnou podvodnému jednání. (Sýkorová, Špatenková, 2016) Uvedené problémy ve vztahu k seniorům vedly ke vzniku oboru finanční gerontologie. Americký institut finanční gerontologie (AIFG) vznikl v roce 2002 a v rámci své činnosti vytvořil vzdělávací program zaměřený na profesionály v oblasti finančních služeb, kteří pracují se staršími osobami a rodinami. Program byl navržen tak, aby poskytl gerontologické vzdělávání finančním pracovníkům, kteří se seniory pracují. (AIFG, 2018)

Chudoba seniorů

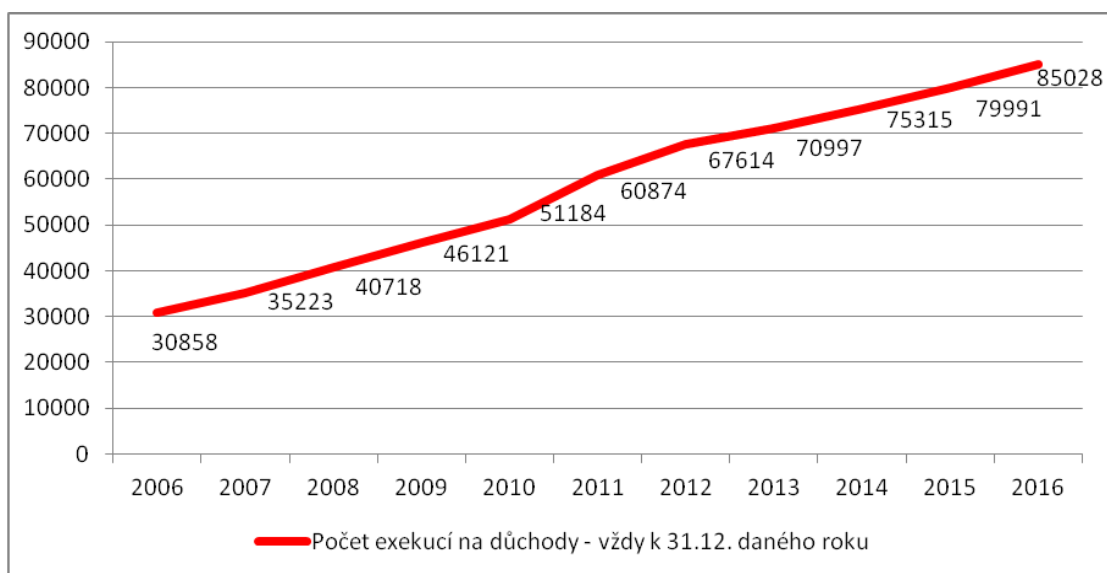
Výzkum Chudoba ve stáří potvrdil, že senioři nejsou z finančního hlediska připraveni na důchodový věk, jediným zdrojem příjmů je pro ně starobní důchod (případně sociální dávky), svou ekonomickou jistotu opírají o nemovitý majetek, který vlastní. Senioři se dostali do nepříznivých finančních podmínek v důsledku náhlého snížení příjmů (senior si v době ekonomické aktivity nespořil nebo z důvodu nízkého příjmu nemohl spořit), případně nezodpovědného nakládání s penězi, půjčky či dary dětem či jiným příbuzným. V důsledku své finanční situace

pak senioři méně pečují o své zdraví, stravují se především levně bez ohledu na kvalitu stravy, nevyužívají sociálních služeb, ač by to kvůli svému zdravotnímu stavu potřebovali.

„Prezentovaný výzkum dokázal, že senioři „ne-chudí“ mají zdroje a efektivnější strategie, kterými se vyrovnali s příjmovou ztrátou po odchodu do penze: (finanční) podpora rodiny, úspory, vlastnictví bytu, aktivní a včasné řešení nájemního bydlení. „Bezrozpornou“ předchozí pracovní dráhu, úspěšné manželství, ekonomickou aktivitu v důchodu, vyšší vzdělání a finanční gramotnost pak můžeme identifikovat jako „mechanismy prevence chudoby““ (Sýkorová, Špatenková, 2016, s. 45)

Exekuce na důchody

Česká správa sociálního zabezpečení v srpnu 2018 konstatovala vzrůstající trend exekucí z důchodů a sociálních dávek. (ČSSZ, 2017c) Týká se počtu případů exekucí z důchodů a nemocenských dávek. (ČSSZ, 2016) Pokud je na seniora nařízena exekuce, nemusí se obávat, že přijde o celou výplatu důchodu, protože dlužníkovi vždy musí zůstat tzv. nezabavitelná částka, která činí 6 154,67 Kč (údaj se vztahuje k roku 2017).

Graf č. 13 – Vývoj počtu počet exekucí v letech 2006-2016 (Zdroj dat: ČSSZ, 2016 a ČSSZ, 2017c)

Z grafu je patrné, že v průběhu deseti let v období 2006-2016 se zvýšil počet exekucí téměř 2,8krát. Tento trend je alarmující a je jednoznačně důsledkem nedostatečné finanční gramotnosti seniorské populace.

3.2. Vzdělávání dospělých v oblasti finanční gramotnosti

Stávající populace nad 50 let věku neměla možnost absolvovat v době své školní docházky finanční vzdělávání, které by tvořilo základ její finanční gramotnosti. Tato věková skupina navštěvovala školy před rokem 1989, kdy byly ve finanční oblasti zcela jiné podmínky než dnes – od té doby přišly na trh nejen nové finanční produkty a služby, ale zásadním způsobem se změnila legislativa a rovněž technologie. Vzdělávání dospělých a zejména seniorů v oblasti finanční gramotnosti je proto nezbytné, což si uvědomuje i český stát. Národní strategie finančního vzdělávání vytyčuje principy finančního vzdělávání (MŠMT, 2010) následovně:

- princip obecnosti – finanční vzdělávání má rozvíjet základní orientaci a přehled o finančních produktech a službách, nesmí propagovat konkrétní produkty a služby,
- princip odbornosti – vzdělavatelé by měli disponovat dostatečnými schopnostmi a dovednostmi, a to jak pedagogické, resp. andragogické, tak v oblasti odborné (finanční, právní aj.),
- princip zacílení – finanční vzdělávání by mělo mít jasně vymezenou cílovou skupinu vzdělávání a využít vhodné informační kanály vzhledem k této cílové skupině.

3.2.1. Aktéři finančního vzdělávání

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR a Ministerstvo financí ČR se shodují v tom, že finanční vzdělávání dospělé populace je nutné. Národní strategie finančního vzdělávání předpokládá, že další vzdělávání dospělých občanů ve finanční oblasti budou zajišťovat především soukromé subjekty – profesní sdružení finančních institucí a sdružení spotřebitelů, určitou roli přiznává rovněž subjektům státní správy.

- Ministerstvo financí ČR – odpovídá za oblast ochrany spotřebitele na finančním trhu, zaštiťuje finanční vzdělávání jako jeden z klíčových prvků ochrany spotřebitele. V oblasti vzdělávání dospělých zajišťuje činnost tzv. Pracovní skupiny.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR - garantuje stav, koncepci a rozvoj vzdělávací soustavy. Zaměřuje se především na prvotní vzdělávání ve finanční oblasti, konkrétní činnosti v dalším vzdělávání ve finanční oblasti neprovádí. Podílí se však na činnosti Pracovní skupiny.
- Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR – spolupracuje se spotřebitelskými sdruženími a poskytuje jim finanční podporu formou dotací, podporuje vzdělávání spotřebitelů a podporu poradenské činnosti spotřebitelských organizací, protože uvedené aktivity chápe jako nejefektivnější nástroj ochrany spotřebitele.
- Česká národní banka – podporuje finanční i širší ekonomické vzdělávání především formou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti výuky finanční gramotnosti. V oblasti dalšího vzdělávání realizuje vlastní vzdělávací aktivity, přičemž spolupracuje s masmédií a s univerzitami třetího věku, a využívá také vlastní webové stránky.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR – zaměřuje se na práci s osobami, které se již nacházejí v obtížné sociální situaci, a realizuje pro ně poradenství a vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti. Ministerstvo rovněž vzdělává sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách, poskytuje dotace na sociální služby.
- Ministerstvo vnitra ČR – koordinuje vzdělávací činnosti ve veřejné správě, garantuje činnost Institutu státní správy a Institutu pro místní správu. Věnuje se rovněž prevenci kriminality a extremismu, což rovněž souvisí s oblastí finanční gramotnosti.
- Obce, obecní úřady – posilují finanční gramotnost svých zaměstnanců z hlediska jejich interakce s občany a tedy možnosti zapojení do finančního vzdělávání občanů. Obce rovněž v rámci samostatné působnosti zřizují své příspěvkové organizace, které vykonávají vzdělávací činnost (školy, školská

zařízení, knihovny apod.), které se v rámci své hlavní či doplňkové činnosti mohou věnovat dalšímu vzdělávání.

- Profesní sdružení – poskytují informační servis spotřebitelům v oblasti bankovníctví, pojišťovnictví, finančního poradenství apod., neboť takovéto poradenství je v jejich zájmu jednotlivých institucí či těchto sdružení.
- Sociální partneři – odbory, zaměstnavatelé – mají možnost zvyšovat úroveň znalostí a dovedností zaměstnanců v oblasti finanční gramotnosti.
- Nestátní neziskové organizace – spotřebitelská sdružení, organizace působící v sociální oblasti – nabízí projekty finančního vzdělávání, poskytují poradenství občanům v rámci ochrany práv spotřebitele, mají aktivní přístup k transparentnosti nabízených produktů a služeb na finančním trhu.
- Vzdělávací instituce – realizují vzdělávací projekty v rámci svých vzdělávacích aktivit, nabízejí vzdělávací aktivity či projekty pro dospělé.
- Média – poskytují informace z finanční oblasti, prezentují vzdělávací články či pořady.

3.2.2. Měření finanční gramotnosti – výsledky šetření ministerstva financí

Ministerstvo financí ČR se logicky zabývalo otázkou, jakou úroveň finanční gramotnosti ve skutečnosti dospělá populace České republiky vykazuje. V roce 2015 provedla společnost ppm factum research s.r.o. pro Ministerstvo financí ČR sběr dat pro měření úrovně finanční gramotnosti dospělé populace ČR. Toto šetření se stalo součástí světového měření společně s dalšími zeměmi Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). (MF ČR, 2015) Autoři vybrali otázky zaměřené na finanční znalost (znalosti z oblasti finanční terminologie a produktů, matematiky nebo makroekonomie) a na ekonomickou zodpovědnost (využívání nebo rozhodování z hlediska ekonomické zodpovědnosti, využívání finančních prostředků a produktů). Finanční znalost, resp. ekonomické odpovědnost respondenta byla hodnocena jako velmi nízká, pokud získal do 33 % bodů, spíše nízká, pokud získal 33-50 % bodů, spíše vysoká, pokud získal 50-66 % bodů, a velmi vysoká, pokud získal více než 66 % bodů.

Průzkum zjistil, že celkem 52 % lidí má nízkou či spíše nízkou finanční znalost, z toho 12 % má velmi nízkou finanční znalost. Finanční znalost se příliš nelišila v závislosti na sociodemografických ukazatelích, prokázala se pouze závislost na vzdělání (čím vyšší vzdělání, tím vyšší znalost) a také na příjmu (čím vyšší příjem, tím vyšší znalost). Senioři (zde vymezení jako osoby v důchodu) prokazovali v 55 % nízkou či spíše nízkou finanční znalost, z toho 15 % velmi nízkou, což je mírně vyšší oproti celkovému průměru.

V oblasti týkající se ekonomické zodpovědnosti vykazovalo celkem 64 % osob nízkou nebo spíše nízkou ekonomickou zodpovědnost, z toho 22 % české veřejnosti má velmi nízkou ekonomickou zodpovědnost. Mezi seniory prokázalo nízkou nebo spíše nízkou ekonomickou zodpovědnost celkem 65 % osob, z toho 17 % velmi nízkou. Výzkum také prokázal, že u zabezpečení na stáří spoléhá většina populace (85 %) na důchod poskytovaný státem. Hotovost určenou pro zajištění na stáří má 52 % osob, 27 % osob si plánuje tuto hotovost zajistit.

Je tedy možno konstatovat, že finanční gramotnost dospělé populace v České republice, potažmo seniorů, není příliš dobrá. Otázkou je, zda očekávání ministerstva školství deklarované v Národní strategii finančního vzdělávání nejsou příliš optimistická a zda soukromé subjekty skutečně budou mít zájem zajišťovat finanční vzdělávání dospělých, zejména seniorů.

3.2.3. Kurikulum finančního vzdělávání seniorů

V oblasti vzdělávání je nutno se kromě samotného poskytovatele či aktéra vzdělávání zaměřit rovněž na obsah tohoto vzdělávání. V roce 2016 navrhla Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD, 2016) klíčové kompetence v oblasti finanční gramotnosti pro dospělou populaci. Tvůrci tohoto rámce předpokládají, že spotřebitelům pomůže tyto kompetence zvýšit vzdělávání, informace a poradenství, ale velký vliv by mohla mít také kombinace produktového designu, finanční ochrany spotřebitele nebo regulace.

Rámec pro klíčové kompetence tvoří:

- Peníze a transakce – příjmy, výdaje, platby, ceny, nákupy, finanční záznamy a smlouvy
- Plánování a správa financí – rozpočet, správa příjmů a výdajů, spoření, investice, dlouhodobé plánování aktiv, příprava na odchod do důchodu, úspory, dluhy a správa dluhů
- Riziko a zisk – identifikace rizik, pojištění a zabezpečení financí, balancování rizik a zisku
- Finanční oblast – regulace a ochrana spotřebitele, práva a povinnosti, vzdělávání, informace a poradenství, finanční produkty a služby, podvody a zpronevěra, daně a veřejné finance, vnější vlivy

Pro každou z uvedených oblastí jsou základní kompetence rozděleny roztríděny dle cílů do části vzdělávací (kognitivní), výcvikové (psychomotorické) a postojové (afektivní).

Pro dospělou populaci, ani speciálně pro seniory, nemá Česká republika zpracován ani rámec klíčových kompetencí v oblasti finanční gramotnosti, ani standard finanční gramotnosti. Proto je možno za standard finanční gramotnosti dospělých považovat aktualizovaný Standard finanční gramotnosti, který vydalo v roce 2017 Ministerstvo financí pro základní a střední vzdělávání, s tím, že budeme v úvahu brát pouze část, která vymezuje standard finanční gramotnosti pro střední školy.

Dospělý člověk, který uvedený standard splňuje, by měl tedy podle této úvahy disponovat následujícími postoji a chováním:

- uplatňovat svá práva a plnit své povinnosti,
- řešit finanční problémy včas,
- mít přehled o svých výdajích a příjmech,
- žít úměrně svým finančním možnostem,
- rozumět výhodám (finančního) plánování,
- vytvářet finanční rezervy a řešit včas zabezpečení na dobu, kdy nebude schopen dosahovat příjmů,
- uchovávat důležité doklady a chránit své osobní údaje,
- splácet své dluhy včas a v plné výši,
- směřovat k dosažení finanční prosperity.

Konkrétně jsou tyto záměry rozpracovány do čtyř okruhů kompetencí:

1) Nakupování a placení

a) nakupování

- zkontroluje ukázky vzorového dokladu a smlouvy
- uvede příklad důsledků neznalosti smlouvy, včetně všeobecných podmínek
- kriticky posoudí nabídku zboží a služeb (podle vlastních či vyhledaných informací)

b) placení

- vybere vhodný způsob placení
- vybere vhodnou možnost směny cizí měny a vypočte částku potřebnou pro tuto směnu

c) inflace

- vysvětlí vliv inflace na příjmy, vklady, úvěry
- navrhne, jak se občan může chránit proti mírné a proti vysoké inflaci

2) Hospodaření domácnosti

a) rozpočet

- sestaví rozpočet jednotlivce i domácnosti
- odliší čistý a hrubý příjem
- odliší pravidelné, nepravidelné a jednorázové příjmy
- odliší pevné, kontrolovatelné a jednorázové výdaje
- zváží nezbytnost výdajů

b) porovná majetek a závazky domácnosti v bilanci

c) úvod do finančních služeb

- charakterizuje jednotlivé finanční produkty a jejich využití
- provádí výpočty jednoduchého úročení a popíše princip složeného úročení
- charakterizuje úrok a poplatky a jejich vliv na cenu finančního produktu
- porovná finanční produkty, zejména z hlediska rizika, výnosu a likvidity

d) plánování

- stanoví své krátkodobé a dlouhodobé finanční cíle a rozhodne o způsobu dosažení těchto cílů
- určí rizika ohrožující dosažení finančních cílů a navrhne způsob jejich zmírnění

3) **Přebytek rozpočtu domácnosti**

a) spoření

- vybere vhodné spoření
- vypočte jak dlouho spořit na určitý účel

b) investice

- posoudí různé druhy investic, včetně investic do majetku
- na příkladu ukáže nutnost rozložení rizika

c) pojištění

- v příkladu vybere vhodný druh pojištění
- uvede příklady povinných pojištění

d) popíše možnosti zabezpečení na stáří

4) **Schodek rozpočtu domácnosti**

a) úroky, úvěry

- vysvětlí způsoby stanovení úrokových sazeb a využití RPSN
- odhaduje nebo vyhledá obvyklou úrokovou sazbu a RPSN běžných druhů úvěrů
- v příkladu vybere nejvhodnější úvěr
- v příkladu posoudí úvěruschopnost a možnost zajištění úvěru

b) důsledky nesplácení

- navrhne řešení situace předlužení
- vysvětlí důsledky oddlužení

Samozřejmě by bylo žádoucí, aby tento standard finanční gramotnosti splňovala kompletně celá dospělá populace včetně seniorů – otázkou však je, zda je to vůbec možné či do jaké míry. V souladu s výše uvedenými zásadami by bylo vhodné, aby se finanční vzdělávání seniorů soustředilo pouze na taková témata, která jsou pro život seniorů nejdůležitější, případně ta, jejichž nedostatečná znalost může

způsobit největší finanční ohrožení seniorů; tato témata by pak měla tvořit standard finanční gramotnosti seniorů.

Výzkum Chudoba ve stáří (Sýkorová, Špatenková, 2016) odhalil některá zásadní témata, která by rozhodně měla být obsahem finančního vzdělávání seniorů:

- riziko ohrožení chudobou ve stáří se zvyšuje životními krizemi jedince, jako jsou například nezaměstnanost, zdravotní problémy, problémy v partnerském životě, smrt blízkých osob a další. Součástí edukačních programů by proto měla být znalost rodinného práva a občanského zákoníku.
- senioři se dostávají do finančních problémů v důsledku špatného hospodaření s penězi, poskytují půjčky, sami si půjčují peníze a mohou se tak dostat do tzv. dluhové spirály, kdy si půjčují finanční prostředky, aby mohli zaplatit své předcházející dluhy. Edukační programy by se měly zaměřit na výuku schopností stanovit si finanční priority a schopnosti čelit ekonomickému zneužívání (například ze strany členů rodiny).
- senioři se snaží nejvíce omezit v nákladech na jídlo, léky, toaletní či hygienické potřeby. Často nakupují jen základní potraviny, případně nekvalitní polotovary, nevyužívají zdravotní ani sociální služby. Vzdělávání seniorů by se proto mělo věnovat také otázce zdravotní gramotnosti.

Tento a podobné výzkumy by měly společně s výše uvedeným standardem finanční gramotnosti dospělých sloužit jako výchozí bod pro stanovení standardu finanční gramotnosti seniorů. Ten by měl korespondovat rovněž se standardem zdravotní gramotnosti seniorů, který byl zmíněn výše.

4. Vzdělávací příležitosti seniorů v oblasti finanční gramotnosti v okrese Bruntál

Okres Bruntál byl pro zmapování vzdělávacích příležitostí seniorů v oblasti finanční gramotnosti vybrán z různých důvodů – jedná se o okres, který dlouhodobě patří k ekonomicky nejslabším oblastem České republiky a finanční vzdělávání by zde bylo významným přínosem. Autorka práce v tomto okrese dlouhodobě trvale žije, takže má výhodu dobré znalosti prostředí a také možnost aplikovat zjištěné poznatky ve své pracovní praxi.

Pro zjištění vzdělávacích příležitostí, které mohou senioři v uvedeném regionu použít, byla zvolena především analýza dokumentů, a to dokumentů veřejně a běžně dostupných v tištěné či elektronické podobě. Zaměřili jsme se na poskytovatele vzdělávání, kteří veřejně, tj. na svých propagačních materiálech, webových stránkách či v jiných informačních materiálech deklarovali své zaměření na vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti a současně svou působnost v regionu Bruntálska.

4.1. Vybrané charakteristiky okresu Bruntál

Než bude řešena konkrétní vzdělávací nabídka v oblasti finanční gramotnosti ve stanoveném území, je vhodné si je krátce charakterizovat. Významnými charakteristikami okresu Bruntál je jeho poloha a rozloha, počet obyvatel, míra nezaměstnanosti, úroveň dosaženého vzdělání, ekonomická aktivita obyvatel, počet exekucí. V některých oblastech nejsou data dostupná přímo za okres Bruntál, proto jsme vycházeli z údajů za celý Moravskoslezský kraj.

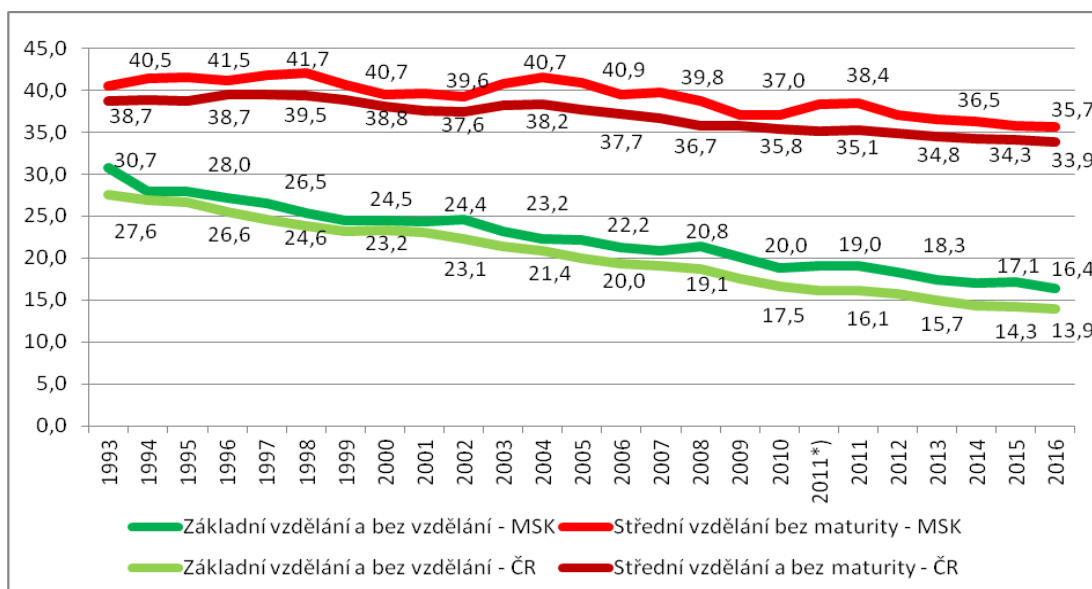
Okres Bruntál se rozkládá v severozápadní části Moravskoslezského kraje. Převážná část okresu v nynějších hranicích vznikla v roce 1960 sloučením bývalého okresu Bruntál, téměř celých okresů Krnov a Rýmařov a přiřazením několika obcí přilehlých okresů Jeseník a Opava. Rozlohou 1 537 km² (cca 28 % rozlohy kraje) je největším okresem v rámci Moravskoslezského kraje a 9. největším v České republice. V okrese jsou tři obce s rozšířenou působností – Bruntál, Krnov

a Rýmařov – a čtyři obce s pověřeným obecním úřadem - Horní Benešov, Vrbno pod Pradědem, Město Albrechtice a Osoblaha. Na území celého bruntálského okresu žije necelých 94 tis. obyvatel a je tak počtem obyvatel naopak nejmenším v kraji.

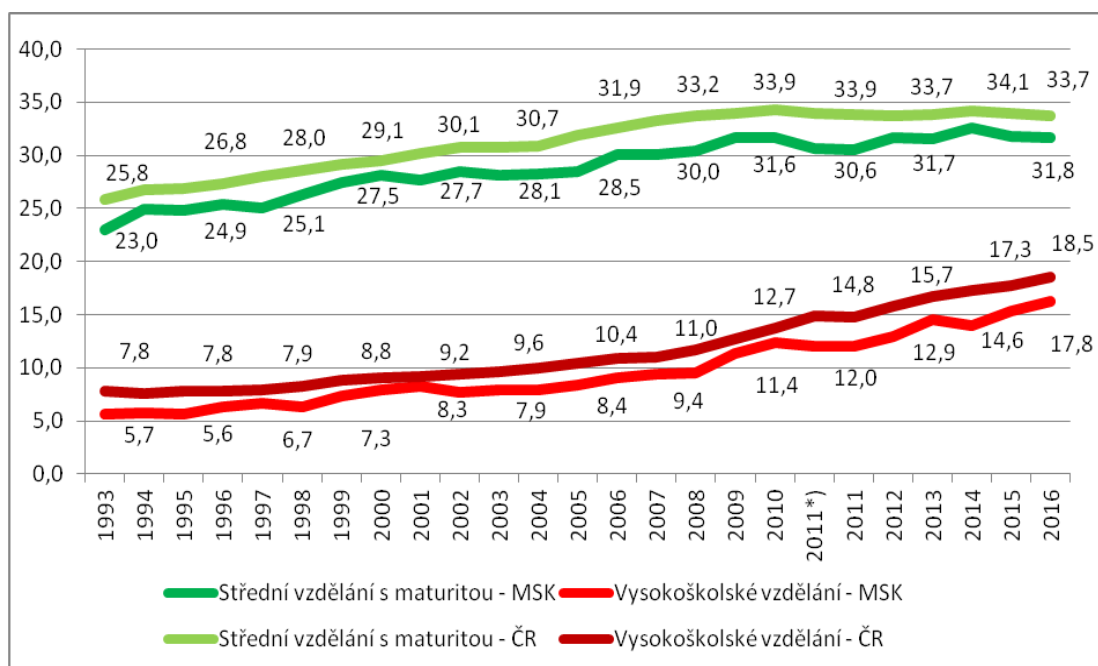
Bruntálsko v minulosti proslulo jako oblast báňská. Dolovaly se zde drahé kovy – zlato a stříbro a rudy barevných kovů. V současné době má okres charakter průmyslově zemědělské oblasti, nejvíce rozvinutá je zde strojírenská, textilní a dřevozpracující výroba. Zemědělství prošlo změnami jak ve vlastnické struktuře, tak ve struktuře zemědělské produkce. Protože byly realizovány rovněž změny ve struktuře zemědělské produkce. Okres Bruntál je v důsledku uvedených změn v zemědělství provázených rovněž útlumem neefektivní výroby a snížením konkurenceschopnosti průmyslových podniků výši podílu nezaměstnaných osob druhou nejpostiženější oblastí v rámci kraje a třetí nejhorší v celé České republice.

Stále významnějším ekonomickým odvětvím se ukazuje být cestovní ruch, nadregionálně známé jsou rekreační lokality Malá Morávka, Karlov, Karlova Studánka či Vrbno pod Pradědem v oblasti chráněné krajinné oblasti Jeseníky.

Ve srovnání s celou ČR má Moravskoslezský kraj jiné věkové i vzdělanostní složení obyvatelstva. (ČSÚ, 2017)

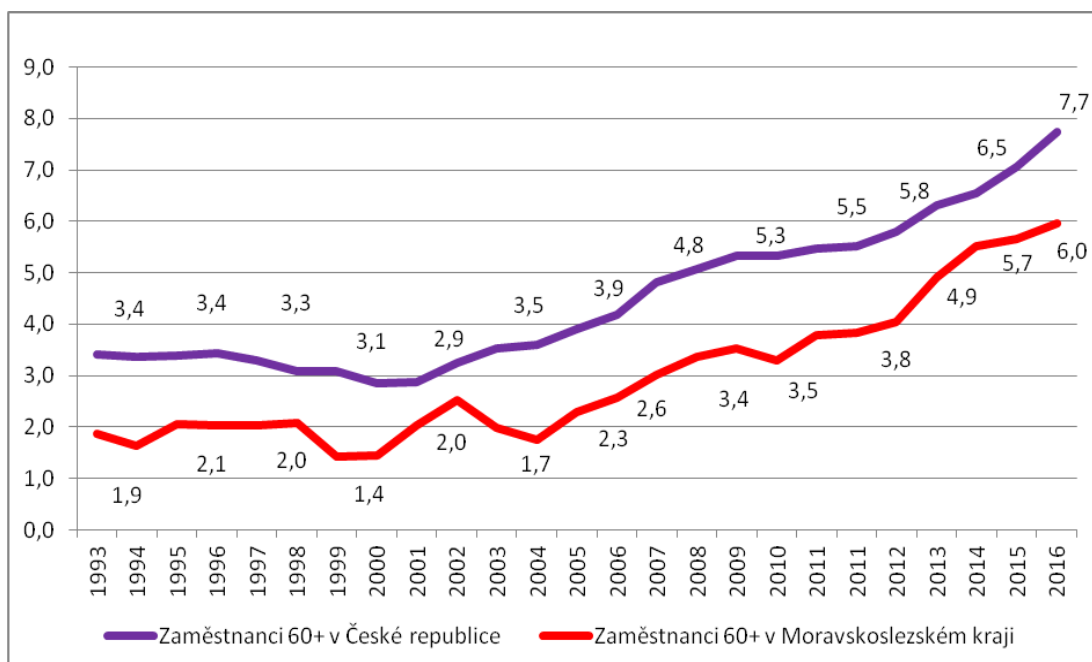
Graf č. 14 – Srovnání vývoje vzdělanostního složení obyvatelstva staršího 15 let – srovnání podílu osob se základním vzděláním a bez vzdělání a se středním vzděláním bez maturity v rámci Moravskoslezského kraje a celé České republiky (Zdroj dat: ČSÚ, 2017e)

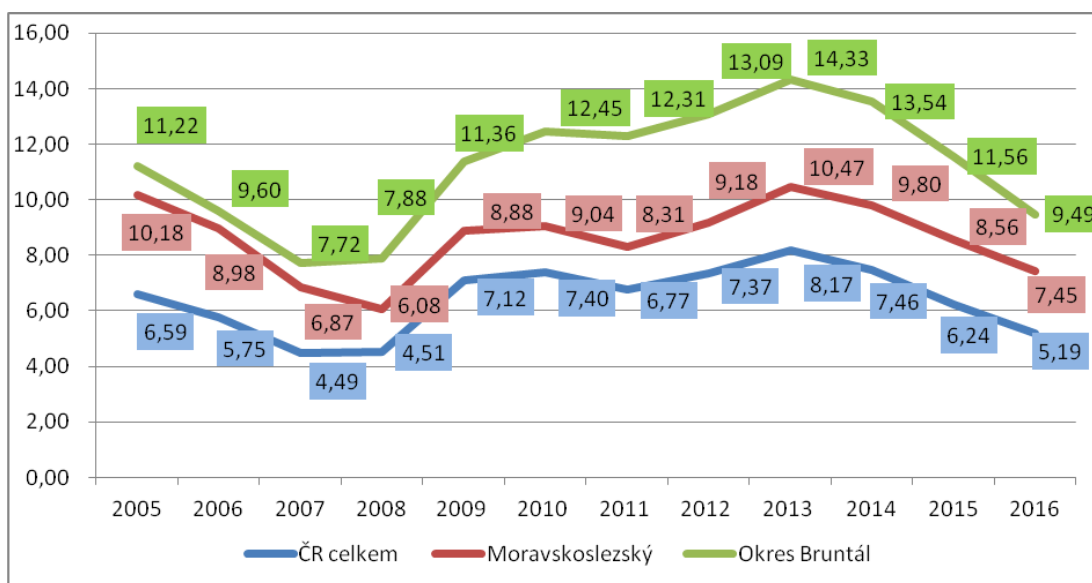
Graf č. 15 – Srovnání vývoje vzdělanostního složení obyvatelstva staršího 15 let – srovnání podílu osob se středním vzděláním s maturitou a s vysokoškolským vzděláním v rámci Moravskoslezského kraje a celé České republiky (Zdroj dat: ČSÚ, 2017e)

Z obou grafů porovnávajících vývoj vzdělanostního složení obyvatelstva ve věku nad 15 let je patrné, že Moravskoslezský kraj má dlouhodobě vyšší podíl obyvatel, kteří nemají žádné vzdělání, mají pouze základní vzdělání nebo mají střední vzdělání bez maturity (výuční list), než je celostátní průměr, naopak podíl obyvatel, kteří mají střední vzdělání s maturitou a vysokoškolské vzdělání, je dlouhodobě nižší než celostátní průměr.

Co se týče počtu ekonomicky aktivních důchodců, jejich podíl na celkovém počtu zaměstnanců v Moravskoslezském kraji je a vždy byl nižší, než je průměr České republiky.

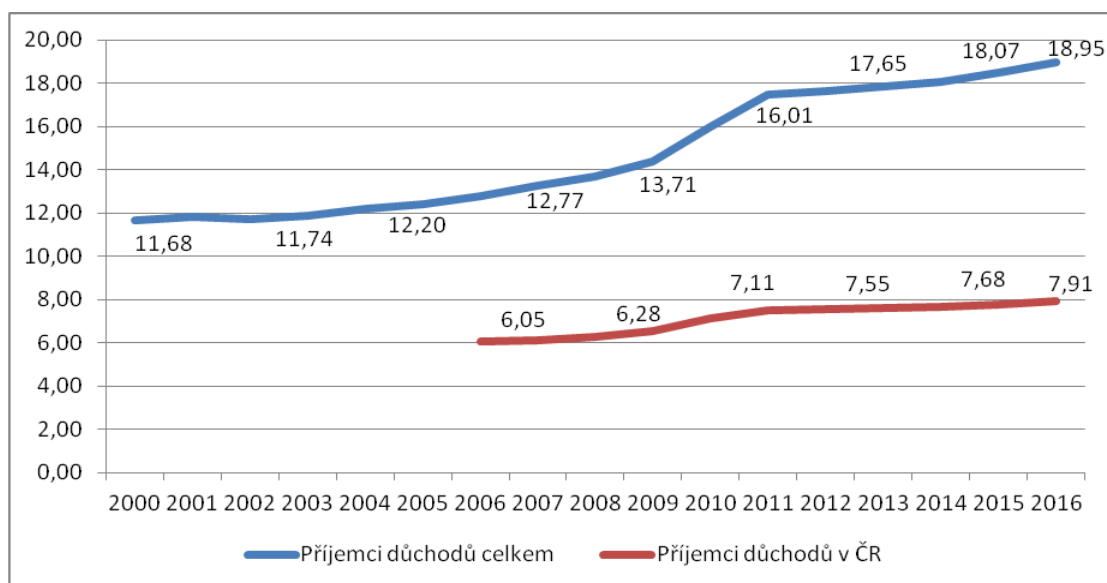

Graf č. 16 - Srovnání podílu ekonomicky aktivních zaměstnanců ve věku nad 60 let (Zdroj dat: ČSÚ, 2017d)

Graf č. 17 – Srovnání vývoje nezaměstnanosti v okrese Bruntál, v Moravskoslezském kraji a v rámci celé České republiky (ČSÚ, 2017b a ČSÚ, 2017e)

Jak bylo řečeno v úvodu, okres Bruntál patří dlouhodobě mezi okresy s vysokou nezaměstnaností (vždy téměř dvojnásobnou, než je průměr za celou Českou republiku), což v souvislosti s nižší vzdělaností způsobuje horší ekonomickou situaci obyvatel regionu a s tím související zvýšenou zadluženost.

Graf č. 18 – Podíl poživatelů starobního důchodu - % z celkového počtu obyvatel v rámci okresu Bruntál a celé ČR (Zdroj dat: ČSÚ, 2017b a ČSÚ, 207e)

Podíl seniorů na celkovém počtu obyvatel je rovněž více než dvojnásobkem podílu v rámci celé České republiky.

Exekuce na důchody

Podle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ, 2017) byla k 31.12.2016 v Moravskoslezském kraji vyhlášena exekuce na 7 209 starobních důchodů (samostatný starobní důchod nebo starobní důchod v souběhu s vdoveckým nebo vdovským důchodem), což znamená podíl 13,6 % na celkovém počtu starobních důchodů v rámci České republiky, na něž byla vyhlášena exekuce. Vyšší podíl vykazuje pouze Ústecký kraj (13,7 %). V porovnání s celkovým počtem vyplácených starobních důchodů v kraji je nutno konstatovat, že jde o 2,56 % důchodců, kteří musejí měsíčně vyjít pouze s tzv. nezabavitelnou částkou 6 154,67. Kč.

Jak uvádí server Mapa exekucí, okres Bruntál byl v roce 2017 na 11. místě v počtu exekucí – z celkového počtu 80 175 osob starších 15 let bylo celkem 11 895 osob v exekuci (což představuje 14,84 % obyvatel starších 15 let. Celkový počet exekucí v okrese Bruntál činil 60 240, což představuje průměrně 5,1 exekuce na jednu osobu. V exekuci bylo 939 seniorů (osob starších 65 let), což představuje téměř 8 % osob v exekuci. (Mapa exekucí, 2017).

Z výše uvedených charakteristik vyplývá poměrně špatná situace obyvatel ve finanční oblasti, což naznačuje, že pokud by státní politika v oblasti finančního vzdělávání měla být testována či nastavena, mělo by to být primárně na Bruntálsku či v podobných oblastech. Zaměříme se tedy na to, jaké možnosti zvýšení finanční gramotnosti nabízejí jednotliví aktéři finančního vzdělávání dospělých seniorům na Bruntálsku konkrétně.

4.2. Konkrétní vzdělávací příležitosti seniorů v oblasti finanční gramotnosti v okrese Bruntál

Téměř všichni aktéři ve finanční oblasti deklarují nutnost a nezbytnost finančního vzdělávání, a to zejména těch skupin dospělé populace, které jsou nejvíce ohroženy důsledky své finanční ngramotnosti či nedostatečného vzdělání ve finanční oblasti. Protože senioři v okrese Bruntál jsou nesporně takovou ohroženou skupinou, bylo proto důležité zjistit, jakého finančního vzdělávání mohou využít.

4.2.1. Vzdělávací příležitosti celostátního charakteru

4.2.1.1. Webové stránky

Webové stránky jsou vzdělávací příležitostí pro seniory, které jsou poskytovány nejen na území okresu Bruntál, ale v celostátním měřítku. Jde o jednoduchý, levný a snadno aktualizovatelný způsob poskytování informací, je tedy jednoduše možné využívat je pro finanční vzdělávání seniorů. Problémem může být jednak digitální gramotnost seniorů (senior musí být schopen bez větších problémů pracovat s počítačem a pohybovat na internetu, vyhledávat informace a zpracovávat je a případně využívat mobilní či počítačové aplikace), jednak dostupnost stránek (nutnost vlastnit počítač, tablet nebo smartphone a připojení k internetu). Z toho je možno logicky usoudit, že v nejrizikovější části seniorů, tj. s nižším vzděláním a s nižším příjmem, resp. s nižšími finančními zdroji, nemohou mít webové stránky dostatečný dopad.

Proč se finančně vzdělávat?

Ministerstvo financí ČR zřídilo webovou stránku „Proč se finančně vzdělávat?“, která je zaměřena na rozvoj finanční gramotnosti dospělých obyvatel České republiky. Webová stránka obsahuje informace z různých oblastí členěných do kapitol Rodinné finance, Popis finančního trhu, Ochrana spotřebitele, Úvěry, Peníze a účty, Investice, Pojištění, Důchody, Řešení sporů, Tipy a návody nebo Zajímavé odkazy.

Návštěvníci mohou také otestovat svou finanční gramotnost a finanční zodpovědnost (test obsahuje odkazy z výše uvedeného šetření OECD – viz kapitola 3.2).

Web není přizpůsoben pro seniory, je poměrně složitý, obsahuje značné množství odborných pojmů. Pod hlavičkou „Kam se obrátit pro pomoc?“ je zde možno vyhledat kontakty na instituce, které se zabývají finančním poradenstvím. Webové stránky nejsou příliš aktuální, na počátku roku 2018 obsahovaly aktuality datované 03.08.2017. (MF ČR, 2013)

Finanční vzdělávání

Jako společnou iniciativu profesních sdružení a dalších subjektů finančního trhu podpořilo Ministerstvo financí ČR web „Finanční vzdělávání“, jehož cílem je jednoduše a srozumitelně seznámit návštěvníky s finančními produkty a způsobem jejich fungování. Stránka poskytuje nejen informace o produktech finančního trhu, ale i rady pro konkrétní životní situace, nabízí slovník odborných pojmů (peníze, placení a platební karty, účet u banky nebo kampeličky, půjčování, úvěrové registry, finanční plán, spoření nebo investování, zajištění na stáří, pojištění, zlomové situace). Stránky jsou přehledné, jednoduché a vtipně ilustrované, senioři by zde mohli nalézt obecné informace, nicméně se zdají spíše vhodné jako doplnění výuky na základní či střední škole (nasvědčuje tomu sekce „Ke stažení“, která zdarma poskytuje pracovní listy). (ČBA, 2016)

Moudrý senior

Stránku Moudrý senior provozuje Ing. Jiří Kosík. Webová stránka poskytuje informace z oblasti zdravotní, právní, finanční, kulturní, historické a zeměpisné (cestovatelské). Ve finanční oblasti deklaruje zájem na zvyšování finanční gramotnosti seniorů – upozorňuje na nekalé praktiky prodejců a ve spolupráci s finančními odborníky poskytuje návody na hospodaření s finančními prostředky, zabývá se také oblastí pojišťovnictví. Podává tipy na možnosti ušetření na energiích a dalších pravidelných výdajích, upozorňuje na nebezpečí nebankovních půjček a nákupů na internetu.

Webové stránky jsou přehledné a lze se v nich snadno orientovat. (Kosík, 2013)

Portál pro aktivní seniory i60.cz

Stránku provozuje i60 Publishers, s.r.o. s podporou Středočeského, Pardubického a Jihomoravského kraje a hlavního města Prahy. Aktuální články jsou přehledně a logicky členěny do rubrik Akce i60, Bydlení a zahrada, Cestování, Domáci mazlíčci, Fotohádky (poznávání měst a míst), Gastronomie, Hudba, Móda a modelky, Můj svět, Nákupy, Osobnosti, Práce a peníze, Zdraví a krása, Próza/poezie, Rozhovory a Zábava a kultura. Menu nabízí rovněž soutěže, tipy na módu pro seniory, ankety, chaty, seznamku a podobně. V rámci poraden nabízí poradenství právní, veterinární, sociální a zdravotní, přičemž právní poradenství zahrnuje rovněž informace z finanční oblasti.

Partnerem portálu je Rada seniorů České republiky. (i60 Publishers, s.r.o., 2017)

Třetí věk

Webovou stránku provozuje Mgr. Vlasta Otychová. Stránka nabízí články řazené do oblastí Zdraví, Krása, Vztahy, Vzdělání, Cestování, Zábava, Práce a peníze, Zeptejte se a Kalendárium. Nabízí také možnost diskuze a soutěže o vstupenky na zajímavé akce, nebo o knihy a různé spotřební zboží v rámci reklamních akcí firem. V oblasti finančního vzdělávání nabízí odkazy na možnosti zaměstnání pro seniory a nabídky práce a informace o vdovských (vdoveckých) a jiných důchodech, dávkách

a službách sociální péče, účtů pro seniory. Stránky jsou poměrně nepřehledné a hůře se v nich orientuje. (Otychová, 2010)

Portál nejen pro seniory

Portál provozuje Život 90, z. ú. Nabízí aktuální články o událostech, výstavách, koncertech, filmových a divadelních představeních a jiných společenských akcích a rovněž o událostech ze světa. Poskytuje informace o volnočasových aktivitách, zdravotní rady a poradenství, nabízí seznamku, chat a možnost inzerce. Nabízí také poradenství formou poraden – sociální, právní, při finanční tísní, psychologické, diabeticko-podiatrické a lékové. V rámci poradny při finanční tísní poskytuje odpovědi na dotazy v oblasti finanční gramotnosti, úvěrů, zadlužování, poplatků a finančních poradců, pomůže rozeznat nekalé obchodní praktiky a způsoby, jak se jim vyhnout, radí, jak uspořít a nakládat s finančními prostředky úsporně a efektivně. Jako poradce zde působí ekonom a mediální poradce Patrik Nacher, který se dlouhodobě věnuje zvyšování finanční samostatnosti a gramotnosti spotřebitelů a provozuje mimo jiné vlastní webové stránky www.bankovnipoplatky.cz.

Webové stránky jsou jednoduše přístupné pro barvoslepe a slabozraké, jednoduše je možno zvětšovat velikost písma. Přesto jsou stránky méně přehledné a hůře se v nich orientuje. (Život 90, z.ú., 2009)

4.2.1.2. Tištěné materiály – časopisy, magazíny

Tištěné časopisy pro seniory jsou rovněž distribuovány celostátně, nikoli primárně na sledované území. Časopisy či magazíny jsou zaměřené na obecné články z oblasti zdraví, životního stylu a hobby. Protože senioři nejsou homogenní skupina, je velmi problematické vydávat časopis specializovaný pro seniory, který by z výnosů pokryl alespoň veškeré náklady na své vydávání. Proto mnohé časopisy zanikly - například Senior Plus nebo Svět 55+, nebo se transformovaly do webových stránek - například Generace (nyní Portál nejen pro seniory) nebo Třetí věk (webová stránka Třetí věk).

Stejně jako webové stránky, i časopisy či magazíny jsou zaměřeny spíše na vzdělanější seniory s lepšími finančními možnostmi, neboť náklady na pořízení časopisu v ceně desítek korun, byť by poskytoval kvalitní finanční vzdělávání, bude senior ve finanční tísní pravděpodobně považovat za nadbytečné.

Časopis Vital

Časopis Vital vydává Elpida, o.p.s., tj. sdružení, které se ve své činnosti přímo zaměřuje na seniory. Vychází čtyřikrát ročně, má 68 stran, jedno číslo stojí 69 Kč. Tištěná verze časopisu je k dispozici v běžné distribuční síti, případně je možno zajistit si předplatné.

Časopis je koncipován jako lifestylový magazín zaměřený na postavení seniorů ve společnosti, poskytuje rozhovory se známými osobnostmi, informace o zdraví, inspirace z oblasti životního stylu.

V rámci finančního vzdělávání zveřejňuje tzv. Finanční poradnu jednak formou článků o jednotlivých tématech z finanční oblasti, jednak prostřednictvím skutečných příběhů. Jednotlivá témata jsou pro seniory zajímavá (rizika uzavírání půjček, rizika ručení za půjčky, zadlužení členů rodiny, dědictví, výše důchodů a podobná). Zpracování jednotlivých témat je navíc srozumitelné a přitažlivé.

Časopis vychází rovněž v internetové verzi, články jsou na webu zveřejňovány s dvouměsíčním zpožděním oproti tištěné verzi. (Elpida, o.p.s., 2018)

Revue 50 +

Revue 50plus vydává Altera Media s.r.o., jde o společenský, informační a vzdělávací měsíčník pro ženy a muže kolem 50 let a výše (s důrazem na skupinu 45-65 let). Vychází desetkrát ročně, má 68 stran a stojí 49 Kč. Tištěná verze časopisu je k dispozici v běžné distribuční síti, případně je možno zajistit si předplatné.

Poskytuje seniorům užitečné informace a vzdělává v různých zájmových oblastech, např. zdraví, kultura, finance, technika, výživa, cestování atp. Revue 50plus podporuje pocit odpovědnosti za vlastní zdraví a zdravý životní styl.

Časopis vychází rovněž v internetové verzi, články jsou na webu zveřejňovány postupně. (Altera Media s.r.o., 2016)

Časopis Doba seniorů

Časopis vydává Rada seniorů ČR od roku 2005, jde o magazín přinášející primárně aktuality a zajímavé informace, případně soutěže pro seniory. Ročně vychází 8-12 čísel, každé má 32 stran, stojí 18 Kč (v předplatném 16 Kč). Informace z finanční oblasti jsou poskytovány prostřednictvím poraden (právní, finanční) na základě dotazů čtenářů, takže není systematické. Tištěná verze časopisu je k dispozici v běžné distribuční síti.

Časopis vychází rovněž v elektronické verzi – starší čísla jsou k dispozici ve formátu pdf na webových stránkách Rady seniorů ČR. (RS ČR, 2018)

4.2.1.3. Televizní pořady

Televizní pořady jsou jednoduchou, zábavnou a účinnou metodou finančního vzdělávání seniorů. Výroba pořadů je odborně, produkčně i finančně náročná, na konzumenty však neklade žádné větší nároky. Televizi vlastní převážná většina seniorů (Český statistický úřad již při sčítání lidí, domů a bytů ani nezjišťuje, stejně jako například u praček nebo chladniček, její vlastnictví, neboť jej předpokládá stoprocentní), její sledování nevyžaduje žádné speciální dovednosti ani další poplatky. Finanční vzdělávání prostřednictvím televizních pořadů má pravděpodobně nejvyšší dopad na cílovou skupinu seniorů s nižším vzděláním a nižšími zdroji.

Krotitelé dluhů

Pořad Krotitelé dluhů připravila Česká televize ve spolupráci se společností Frame100R s.r.o. a vysílala jej v letech 2009-2012. Jednotlivé díly pořadu sledovaly vždy osudy autentických rodin, které se dostaly do finanční tísně, pořad má publicistický charakter – dokument s prvky reality show. V pořadu vystupovali reální poradci a zadluženým domácnostem předkládali možná řešení, témata jednotlivých dílů se týkala nejen samotných dluhů a případných exekucí, ale také potíží v podnikání, chronických deficitů domácího rozpočtu nebo závislosti na nákupech. Diváci tak byli poučeni, jak komunikovat s věřiteli a exekutory,

naučili se sestavovat splátkový kalendář, seznámili se s riziky neuváženého ručení za půjčku. Pořady měly vždy pozitivní vyznění s tím, že se každá situace dá vyřešit, pokud je řešena včas.

Česká televize již v tuto chvíli pořad nevysílá, ale všechny díly je možno shlédnout v internetovém archívu televize. Na samostatných stránkách pořadu jsou navíc jednotlivá témata přehledně zpracována a ke každému je znovu uveden odkaz na díl, kde byla daná problematika řešena. Stránky obsahují také slovníček pojmů z finanční oblasti. Na základě pořadu byla vydána kniha. (Králová, 2009)

Senioři, kteří jsou zběhlí v používání počítače, mohou shlédnout všechny odvysílané díly pořadu a získat tak zábavnou formou skutečně cenné rady, případně si mohou zakoupit uvedenou knihu. (ČT, 2012b)

Aby dluhy nebolely

Česká televize vyrobila ve spolupráci s BENY TV a s Českou spořitelnou, a.s. v roce 2011 (vysíláno v roce 2012) pořad Aby dluhy nebolely obsahující praktické rady pro lepší hospodaření s osobními i rodinnými financemi a doporučení, jak se orientovat v nabídkách renomovaných peněžních ústavů i pochybných obchodních společností. Jedná se o sadu 26 cca 8minutových dílů pokrývajících nejrozličnější témata z oblasti finanční gramotnosti.

Česká televize již v tuto chvíli pořad nevysílá, ale všechny díly je možno shlédnout v internetovém archívu televize. Ke každému dílu je na webových stránkách vždy stručně uveden jeho obsah a klíčová témata.

Senioři, kteří jsou zběhlí v používání počítače, mohou shlédnout všechny odvysílané díly pořadu. (ČT, 2012a)

Suma sumárum aneb Kde jsou mé peníze

Pořad byl součástí multimediálního projektu „Kde jsou mé peníze“, který propojoval programy ČT1 a ČT24 a aktivně komunikoval také s návštěvníky internetu. Projekt si kladl za cíl aktivovat širokou veřejnost k zájmu o finanční produkty a služby a spravování vlastních financí. Projekt obsahoval množství rubrik zahrnující rovněž účast odborníků z bank, finančních institucí, nekomerčního

sektoru i praxe a také názory právníků, psychologů a jiných odborníků mimo finanční sféru. Každý díl se věnoval jednomu tématu a byl založen na dvou reálných příbězích, na nichž odborníci objasnili základní pojmy a poradili, jak danou situaci řešit. Pořad zahrnoval účast známých osobností, moderní grafiku a hudbu.

V letech 2011-2012 bylo odvysíláno celkem 42 dílů pořadu, v současné době není možno si jednotlivé díly přehrát ve videoarchívu. Na webových stránkách pořadu jsou však dostupné shrnující informace k jednotlivým tématům, senioři se tedy s nimi mohou seznámit a získat tak důležité informace. (ČT, 2012c)

Hlava rodiny

Pořad České televize Hlava rodiny představuje žánr sociální docu-reality zaměřený na teenagery, nicméně jako reality show má potenciál zaujmout širokou veřejnost včetně seniorů. Každý díl sleduje po dobu jednoho měsíce příběh jedné rodiny, ve které teenager rozhoduje o tom, kolik a za co rodina v uvedeném měsíci vloží. Moderátorem pořadu je finanční poradce, který předá teenagerovi peníze a průběžně kontroluje jeho výdaje. Na konci každého dílu expert vyhodnotí celý měsíc finančního hospodaření a poskytne cenné rady. Česká televize dosud realizovala dvě série tohoto pořadu – prvních šest dílů bylo odvysíláno v roce 2014, druhých šest dílů v roce 2017. Všechny odvysílané pořady je možno shlédnout ve videoarchívu České televize.

Senioři, kteří jsou zblhlí v používání počítače, mohou shlédnout všechny odvysílané díly pořadu a zábavnou formou se seznámit principy sestavování a dodržování rodinného rozpočtu. (ČT, 2017)

Podtrženo, sečteno!

Pořad České televize je prezentován jako finanční manuál – každý z desetimínutových dílů je vždy zaměřen na jednu skupinu ohroženou nedostatkem finanční gramotnosti. Konkrétní informace „na míru“ jednotlivým skupinám jsou prokládány vtipnými scénkami ilustrujícími předložené sdělení. Pořad se vysílal

v roce 2018, jednotlivé díly o stopáži 10 minut jsou ke zhlédnutí ve videoarchívu České televize.

Seniory může zaujmout ten díl pořadu, který je pro ně určen, poněkud infantilní humor seriálu však na ně může působit odpudivě. (ČT, 2018)

Osobní finance

Pořad České televize z roku 2006 připravený ve spolupráci s Komisí pro cenné papíry, Českou národní bankou, Asociací finančních zprostředkovatelů a finančních poradců ČR, Asociací penzijních fondů ČR a Českou asociací pojišťoven byl zaměřen na jednotlivá témata finanční gramotnosti. Obsahoval celkem 7 dílů o stopáži 15 minut – Osobní finanční plán, Zajištění rizik, Cizí a vlastní zdroje, Bankovní produkty, Spoření na penzi, Spoření – děti, zájmy... a Riziko špatných rozhodnutí. Jednotlivými díly provázel oblíbený herec Otakar Brousek ml., pořad však odpovídá době svého vzniku, je poněkud statický, obsahuje značné množství informací prezentovaných za použití terminologie. Všechny díly je možno shlédnout ve videoarchívu České televize, lze se však domnívat, že pro běžného seniora nebude zábavný ani zajímavý. (ČT, 2006)

4.2.1.4. Vzdelávání a kurzy poskytované organizacemi

V tomto oddílu jsou zahrnuty vzdělávací aktivity (poradny, kurzy, aplikace) komplexnějšího charakteru, které jsou celostátně dostupné a jejich poskytovatelé přímo nedeklarují jejich zaměření na sledovaný region. Poskytovateli jsou finanční subjekty, jejichž hlavní činností není vzdělávání, nýbrž poskytování finančních produktů a služeb.

Abeceda rodinných financí

Abeceda rodinných financí je projekt finančního vzdělávání určený dospělé populaci České republiky, partnerem projektu je finanční arbitr ČR. Probíhá od roku 2010 formou seminářů v komunitách a prostřednictvím e-learningového kurzu. Klade si za cíl zlepšit finanční vzdělanost občanů, aby porozuměli světu osobních

financí s důrazem na důležitost kontroly vlastních příjmů a výdajů, a vést účastníky k informovanému a odpovědnému zacházení s financemi.

Implementace projektu v malých obcích České republiky byla podpořena z OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

E-learningový kurz je nutno instalovat do počítače, využijí jej tedy pouze senioři, kteří jsou zbláhli v práci s počítačem. (Provident Financial, s.r.o., 2015)

Den finanční gramotnosti

Projekt Den finanční gramotnosti založila finančně poradenská společnost Partners v září 2011a zaměřila se na zvyšování finanční gramotnosti obyvatel formou publikační a publicistické činnosti a formou veřejných přednášek Školy finanční gramotnosti. Lekce finanční gramotnosti v rámci projektu Den finanční gramotnosti zdarma školí jednotliví vybraní a proškolení poradci Partners a odborníci partnera projektu Pioneer Investments. Na webových stránkách si může každý objednat školení v oblasti finanční gramotnosti zaměřené na jeho potřeby, cílovými skupinami jsou základní a střední školy, dospělí, matky na mateřské a rodičovské dovolené a rodiče a rovněž senioři. Pro ty jsou připraveny dva druhy školení – Finanční produkty a jak na ně a Svět financí a senioři. Pro otestování vstupních znalostí jsou pro jednotlivé skupiny připraveny testy.

Lektory v projektu se však mohou stát pouze poradci společnosti Partners Financial Services, a.s., je tedy pravděpodobné, že se jedná spíše o propagační aktivity společnosti. (Partners Financial Services, a.s., 2017)

4.2.1.5. Činnost seniorských organizací v oblasti zvyšování finanční gramotnosti

Seniorské organizace působící v České republice, by měly mít největší zájem hájit práva seniorů a zasazovat se o jejich dostatečné znalosti a ochranu ve finanční oblasti. Zejména pokud deklarují například jako Rada seniorů České republiky, že zastupují seniory České republiky a „plní vyjednávací, konzultativní, dohadovací, informační, iniciativní, kontrolní, mezigeneračně sjednocující a poradní funkce ve vztahu k vládě, k resortům, k Parlamentu ČR“. (Rada seniorů ČR, 2017)

Senioři České republiky, z.s.

Spolek vznikl v roce 1990 jako Svaz důchodců České republiky, v současné době funguje v souladu s platnou legislativou jako zapsaný spolek, na základě platné legislativy byly v listopadu 2017 schváleny nové stanovy účinné od 1. ledna 2018. Spolek zde deklaruje účel své činnosti a v bodě 5.1.5. uvádí, že „vykonává, případně zajišťuje ve svých poradnách pro své členy a další seniory bezplatnou poradenskou a konzultační činnost v oblasti sociální, zdravotní, právní, bytové, finanční a v dalších oborech“ (Senioři ČR, 2017), v oblasti vzdělávání pak deklaruje své zaměření na „volnočasové aktivity v oblasti společenského a kulturního vyžití seniorů, na osvětové, ozdravné, výchovné, sportovní, zájezdové, rekreační a další aktivity“. (Senioři ČR, 2017)

Konkrétní vzdělávací aktivity v oblasti finančního vzdělávání organizace ve stanovené oblasti nerealizuje, na dotazy kladené e-mailem organizace nereagovala.

Rada seniorů České republiky

Spolek v květnu 2017 schválil Střednědobý program Rady seniorů České republiky na léta 2017-2021, který identifikuje zásadní problémy seniorské populace a vytyčuje cíle v několika stěžejních bodech: Zkvalitnit český penzijní systém, Zvýšit seniorskou participaci a spoluúčasť, Ochrana, podpora a pomoc seniorské populaci, Ekonomické aktivity seniorské populace, Ochrana zdraví a zdravé stárnutí, Celoživotní vzdělávání, osvětové a edukační aktivity a Seniorské bydlení.

V části věnované vzdělávání požaduje součinnost s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR na tvorbě programového dokumentu pro seniorské vzdělávání a s Ministerstvem kultury ČR a obcemi na vytvoření programu využití veřejných knihoven pro organizaci vzdělávacích akcí pro seniory. Vzdělávání by však dle spolku mělo spočívat v rozvoji univerzit třetího věku a kurzech „inovační povahy, aktivity na podporu fyzické a psychické kondice, programy rozvíjející individuálně

řízení učení v seniorském věku a v mezinárodních týmech.“ (Rada seniorů ČR, 2017)

Ve finanční oblasti se program soustřeďuje na navýšení příjmů seniorů (zvýšení starobních důchodů) nebo snížení nákladů (snížení doplatků za léky, doprava zdarma), na finanční vzdělávání se nezaměřuje vůbec.

Krajská rada seniorů Moravskoslezského kraje si v oblasti vzdělávání vytyčuje pořádání besed „se zdravotní problematikou a historickou problematikou roku 1918“, plánuje rovněž zabezpečit kurz přednášek v oblasti prevence kriminality. Plánuje také nabídnout klubům a organizacím přednášky ve spolupráci se Sdružením na ochranu spotřebitelů.

Na přímý dotaz, zda organizace realizuje vzdělávací aktivity ve stanoveném území, byla poskytnuta informace, že nikoli, neboť (cit.) *„má své poslání a z něj vyplývající úkoly směřované trochu jinak a jinde. Naší prioritou je řešit a zabezpečovat aktivní činnost seniorů kraje oblasti zkvalitňování jejich života a zdravého stárnutí především ve společenském, kulturním a sportovním vyžití!“* Organizace však je dle svých slov ochotna případného poskytovatele finančního vzdělávání podpořit a případně propagovat jeho činnost na svých webových stránkách.

4.2.2. Vzdělávací příležitosti zaměřené přímo na okres Bruntál

Pro zjištění vzdělávacích příležitostí, které mohou senioři v uvedeném regionu použít, byla zvolena především analýza dokumentů, a to dokumentů veřejně a běžně dostupných v tištěné či elektronické podobě. Zaměřili jsme se na poskytovatele vzdělávání, kteří veřejně, tj. na svých propagačních materiálech, webových stránkách či v jiných informačních materiálech, deklarovali své zaměření na vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti a současně svou působnost v regionu Bruntálska.

Získané informace o poskytovatelích finančního vzdělávání byly analyzovány a poskytovatelé vzdělávání byli e-mailem či osobně osloveni za účelem doplnění a upřesnění získaných údajů - zjištění možností jednotlivých poskytovatelů, jejich zkušeností a budoucích záměrů.

Protože cílem práce bylo popsat a analyzovat nabídku vzdělávacích příležitostí ke zvýšení finanční gramotnosti určených seniorům v okrese Bruntál, kladli jsme jednotlivým poskytovatelům otázku: *Realizuje Vaše organizace v okrese Bruntál vzdělávací aktivity zaměřené na finanční gramotnost obecně, případně finanční gramotnost seniorů (kurzy, besedy, poradny)?*

V případě negativní odpovědi jsme se snažili zjistit důvody, proč organizace vzdělávání nerealizuje, a to doplňujícími otázkami:

- Co je překážkou – nedostatek lektorů, organizační důvody (nedostatek prostor, vysoké nájem?), nezájem, jiné důvody?
- Uvažujete případně o zřízení pracoviště nebo pobočky v okrese Bruntál?
- Máte volně k dispozici materiály v tištěné nebo elektronické podobě, které byste mohli poskytnout jiným organizacím (úřady, organizace, spolky, sdružení aj.)?
- Pokud by zájemce zajistil prostory a propagaci aktivit, byli byste ochotni poskytnout lektorskou či poradenskou službu?

Za podstatnou informaci jsme považovali také to, že organizace na dotazy zaslané e-mailem vůbec nereagovala, protože tak naznačuje určitou míru neserióznosti a lze těžko předpokládat, že by byla ochotna či schopna komunikovat s jednotlivými seniory. Za přiměřenou lhůtu pro jakoukoli reakci byla stanovena doba 30 dnů.

REMEDIUM Praha o.p.s.

Obecně prospěšná společnost nabízí pomoc při sestavení osobního /rodinného rozpočtu, pomoc při vyjednávání s věřiteli, obrana v exekuci, insolvenční návrh - zpracování podkladů bez podání návrhu, poradenství v případě hrozíci nedobrovolné dražby, řešení spotřebitelských sporů, vymáhání dlužného výživného a poskytování kurzů finanční gramotnosti. Jejím klientem může být kdokoli, ale zejména lidé s nižšími kompetencemi, lidé s drogovou, kriminální minulostí či lidé bez přístřeší, senioři, lidé, kteří aktivně a samostatně spolupracují, socioekonomicky znevýhodněné rodiny s dětmi, příslušníci etnické skupiny nebo cizinci, oběti domácího násilí.

Společnost poskytuje sociální služby podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění - sociálně aktivizační služby, pohybové a rehabilitační programy, vzdělávací programy, společenské akce, klubové aktivity, práci na internetu a na počítači, internetové stránky pro seniory, rekondiční pobyty, výlety a účast v Divadelním spolku Proměna. Programy pro seniory jsou určeny všem, kteří jsou v důchodovém věku, bez ohledu na místo bydliště. Deklarovaným cílem všech nabízených aktivit je zachování kvality života, podpora sebevědomí, prevence před samotou a vyčleněním ze společnosti i po odchodu do starobního důchodu. Programy v rámci sociální služby jsou zdarma, ostatní jsou placené, v programu na jaro 2018 byly v nabídce kurzy rehabilitačního a relaxačního cvičení, cvičení paměti, jazykové kurzy (angličtina, latina, italština, španělština, němčina), výtvarné kurzy a PC kurzy v ceně 400 – 960 Kč za pololetí. V nabídce nebyl žádný kurz finanční gramotnosti. (Remedium Praha, o.p.s., 2006)

V okrese Bruntál společnost žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje, na e-mail zaslaný na kontakt uvedený na jejích webových stránkách nikdo z organizace v přiměřené lhůtě nereagoval.

Respondeo, z.s.

Spolek poskytuje svým klientům pomoc při sestavení osobního /rodinného rozpočtu, pomoc při vyjednávání s věřiteli, obrana v exekuci, poradenství v případě hrozící nedobrovolné dražby, řešení spotřebitelských sporů a poskytování kurzů finanční gramotnosti. Jeho služeb mohou využít zájemci z řad široké veřejnosti, zejména však lidé s nižšími kompetencemi, lidé s drogovou, kriminální minulostí či lidé bez přístřeší, senioři, lidé, kteří aktivně a samostatně spolupracují, socioekonomicky znevýhodněné rodiny s dětmi, příslušníci etnické skupiny nebo cizinci, oběti domácího násilí. (Respondeo, z.s., 2017)

Společnost poskytuje sociální služby podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

V okrese Bruntál společnost žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje, na e-mail zaslaný na kontakt uvedený na jejích webových stránkách nikdo z organizace v přiměřené lhůtě nereagoval.

THEiA - krizové centrum o.p.s.

Obecně prospěšná společnost nabízí pomoc při sestavení osobního /rodinného rozpočtu, pomoc při vyjednávání s věřiteli, obrana v exekuci, insolvenční návrh - sepsání a podání návrhu k soudu, poradenství v případě hrozící nedobrovolné dražby, psaní návrhů vyjádření odvolání či opravných prostředků k soudu a poskytování kurzů finanční gramotnosti. Zaměřuje se na osoby s nižšími kompetencemi, s drogovou, kriminální minulostí či osoby bez přístřeší, seniory, lidi, kteří aktivně a samostatně spolupracují, příslušníky etnické skupiny a cizince nebo na oběti domácího násilí. (THEiA - krizové centrum o.p.s., 2017)

V okrese Bruntál společnost žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje, na e-mail zasláný na kontakt uvedený na jejích webových stránkách nikdo z organizace v přiměřené lhůtě nereagoval.

Poradna při finanční tísni, o.p.s.

Obecně prospěšná společnost poskytuje pomoc při sestavení osobního /rodinného rozpočtu, pomoc při vyjednávání s věřiteli, obrana v exekuci, insolvenční návrh (zpracování podkladů bez podání návrhu, sepsání a podání návrhu k soudu), poradenství v případě hrozící nedobrovolné dražby, psaní návrhů vyjádření odvolání či opravných prostředků k soudu a poskytuje kurzy finanční gramotnosti. Mohou se na ni obracet všichni, zejména však lidé s nižšími kompetencemi, lidé s drogovou, kriminální minulostí či lidé bez přístřeší, senioři, lidé, kteří aktivně a samostatně spolupracují, socioekonomicky znevýhodněné rodiny s dětmi, příslušníci etnické skupiny nebo cizinci, oběti domácího násilí. (Poradna při finanční tísni, o.p.s., 2017)

V okrese Bruntál společnost realizovala vzdělávací kurzy v minulosti, nyní žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje a neplánuje. Neplánuje ani otevření pobočky na Bruntálsku, a to na základě nepříznivých předchozích zkušeností (organizace provozovala výjezdní poradnu v Šumperku, ale o služby byl ze strany klientů velmi malý zájem). Společnost je ochotna zajistit lektorskou činnost pro organizaci, která by měla zájem realizovat finanční vzdělávání seniorů, poradenskou činnost bude

realizovat jen v případě, že bude zajištěna poptávka ze strany potenciálních klientů, oboje by musel zájemce uhradit z vlastních zdrojů. Společnost je ochotna poskytnout případnému realizátorovi vzdělávání zdarma tištěné materiály z oblasti finančního vzdělávání.

Člověk v tísní, o.p.s.

Obecně prospěšná společnost nabízí pomoc při sestavení osobního /rodinného rozpočtu, pomoc při vyjednávání s věřiteli, obrana v exekuci, insolvenční návrh (zpracování podkladů bez podání návrhu, sepsání a podání návrhu k soudu), poradenství v případě hrozící nedobrovolné dražby, psaní návrhů vyjádření odvolání či opravných prostředků k soudu, zastupování u soudu, řešení spotřebitelských sporů, vymáhání dlužného výživného, poskytuje kurzy finanční gramotnosti. Jejimi cílovými skupinami jsou lidé s nižšími kompetencemi, lidé s drogovou, kriminální minulostí či lidé bez přístřeší, senioři, lidé, kteří aktivně a samostatně spolupracují, socioekonomicky znevýhodněné rodiny s dětmi, příslušníci etnické skupiny nebo cizinci, oběti domácího násilí. (Člověk v tísní, o.p.s., 2018)

V okrese Bruntál společnost žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje, pro seniory z některých obcí Bruntálska jsou teoreticky dostupné služby, které společnost poskytuje na svém pracovišti v Jeseníku (individuální, rodinné i dluhové poradenství). Například z měst Rýmařova nebo Krnova je možno využít přímý autobusový dálkový spoj až do Jeseníku, z jiných míst (Osoblažsko, Jiříkovsko) je poradna prakticky nedostupná, neboť doprava by vyžadovala několik přestupů, byla by časově i finančně (v řádu stokorun) náročná. V oblasti Jesenicka jsou pracovníci poradny schopni a ochotni poskytovat poradenství v místě bydliště žadatele (resp. v nejbližším větším sídle – městě či vesnici), tyto služby však nemohou nabídnout pro oblast Bruntálska.

Jako důvod, proč společnost na Bruntálsku vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti nerealizuje, uvádí společnost (cit.): „*Překážku spatřujeme v nepropojení aktivit. Jedna věc je veřejnost vzdělávat, ale bez následné podpory (např. při dluhových tématech) se výsledný dopad snižuje na minimum. V Moravskoslezském kraji neposkytujeme sociální služby a tím nejsme schopni zajistit jakoukoli následnou podporu z naší strany.*“

Případnému zájemci o realizaci vzdělávacích aktivit nabízí společnost zdarma publikace a jiné tištěné materiály, je ochotna rovněž zajistit lektorskou činnost na náklady organizátora.

Iuridicum Remedium, z.s.

Spolek zajišťuje právní pomoc a přímou osvětu seniorům v oblasti dluhové problematiky a exekucí. Právní činnost spočívá v bezplatné právní pomoci členům cílové skupiny (osoby 50+ let) tak, aby se orientovali v dluhové problematice a exekučním řízení (průběh nalézacích řízení týkajících se zejména dluhů ze spotřebitelských úvěrů nebo dluhů spojených s uzavíráním spotřebitelských smluv a možnosti obrany, způsoby provádění exekucí, možnosti obrany proti neoprávněným exekucím, slučování exekučních řízení, postup při podávání žádosti o vyškrtnutí věcí ze soupisu u mobiliárních exekucí atd.). Právní pomoc představuje základní právní konzultaci, sepsání podání až po zajištění bezplatného advokátního zastoupení ve strategických případech, které mohou mít širší význam z hlediska tvorby nebo upevnění judikatury, s ohledem na potřeby klientů dle typů jednotlivých kauz. Právní pomoc je kvalitativně srovnatelná s komerční advokátní právní pomocí, neboť je realizována advokátem, případně osobami s právním vzděláním pod supervizí advokáta. Osvětová činnost spočívá v tvorbě informačního letáku, jeho cílené distribuci a v provozu internetové poradny zaměřené na exekuce a dluhovou problematiku, kde nabízí přehled nejfrekventovanějších otázek k exekucím, návody k postupu v typizovaných životních situacích při vymáhání dluhů nebo provádění exekucí. Ve spolupráci se seniorskými organizacemi pořádá informační setkání se seniory, která se zaměřují na prezentaci problematiky, zodpovídání dotazů a nabídky služeb, které v rámci projektu poskytneme. Projekt poradny byl finančně podpořen Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. (Iuridicum Remedium, o.s., 2018)

V okrese Bruntál spolek žádné kurzy finanční gramotnosti nerealizuje, na e-mail zasláný na kontakt uvedený na jejích webových stránkách nikdo z organizace v přiměřené lhůtě nereagoval.

Společně o.p.s. – projekt Senior Point

Obecně prospěšná společnost spolupracuje se seniorskými organizacemi a odbornými partnery a deklaruje zájem zlepšovat informovanost seniorů v oblasti bezpečnosti, prevence, zdravotnictví, spotřebitelského chování a volnočasových aktivit. Veškeré služby jsou zdarma. Činnost společnosti je hrazena z dotací veřejných subjektů (kraje, obce), místních organizací a dalších aktivit samotné společnosti.

Na každém Senior Pointu jsou informační materiály partnerů a místní nabídka společenských a kulturních akcí (např. přednášky, výlety,...). Většinu materiálů si mohou návštěvníci odnést, část informačních brožur máme pouze v omezeném množství a jsou pouze k nahlédnutí. Dále jsou na Senior Pointech k dispozici různá periodika pro seniory (opět pouze k nahlédnutí).

Senior Point Bruntál byl otevřen v listopadu 2017, deklaruje rovněž vzdělávání a poradenství ve finanční oblasti. Kurzy a přednášky, které byly realizovány do února 2018, měly pouze volnočasový charakter, skutečné finanční vzdělávání v současné době neplánuje.

Virtuální Univerzita třetího věku

Provozně ekonomická fakulta České zemědělské univerzity v Praze provozuje v regionech tzv. Virtuální Univerzita třetího věku jako jednu z forem celoživotního vzdělávání. Posluchači z celé České republiky tak mají možnost absolvovat zájmové vysokoškolské studium, kvůli němuž by jinak museli dojíždět do sídla vysoké školy či univerzity. Studia se mohou účastnit občané České republiky důchodového věku (osoba, která dosáhla věku, kdy má nárok na pobírání starobního důchodu) nebo invalidní důchodce. Společná výuka probíhá v konzultačních střediscích jednou za dva týdny, výukové materiály jsou posluchačům dostupné prostřednictvím internetu. V okrese Bruntál jsou celkem tři konzultační střediska – Krnov, Rýmařov a Vrbno pod Pradědem.

Kurzy zahrnují vždy 6 přednášek v jednom semestru a mají různé zaměření. Jedním z kurzů je i kurz Osobní finance, který poskytuje základní informace o fungování finančního trhu v rámci České republiky.

Městská knihovna Rýmařov je příspěvkovou organizací města Rýmařova; má zkušenosti s realizací Virtuální univerzity třetího věku od října 2012, kdy se ke studiu prvního semestru přihlásilo prvních 11 seniorů, celý kurz pak dokončilo 8 seniorů, kteří absolvovali kurzy Dějiny oděvní kultury, Kouzelná geometrie, Umění rané renesance v Itálii nebo Barokní architektura v Čechách. K dalšímu běhu v roce 2016 se přihlásilo 15 seniorů, kteří zahájili studiem kurzu Astronomie. Kurz zaměřený na rozvoj finanční gramotnosti zatím v rámci VU3V v tomto konzultačním středisku neproběhl.

Dle sdělení ředitelky knihovny má studium Virtuální univerzity třetího věku především aktivizační a socializační charakter, frekventanti oceňují nejen získané informace, ale především vzájemný kontakt a zapojení se do života komunity - v knihovně v rámci jednotlivých konzultací navštěvují také výstavy, získají informace o připravovaných přednáškách a kulturních akcích organizovaných dalšími subjekty ve městě. Kurzy z finanční oblasti nebyly zařazeny, neboť se organizace obávala nezájmu seniorů, nicméně ředitelka zpětně uznává, že tyto obavy byly zbytečné, neboť *„když zvoládli přednášky z astronomie a geometrie, bavilo by je určitě i finančnictví“*.

Středisko kultury a vzdělávání Vrbno pod Pradědem je příspěvkovou organizací města Vrbna pod Pradědem a má dvě hlavní součásti – městskou knihovnu a Středisko chytrých aktivit STŘECHA. V letech 2007-2012 realizovala organizace vzdělávání v rámci Virtuální univerzity třetího věku ve spolupráci se Slezskou univerzitou v Opavě, od roku 2012 pak probíhá Virtuální univerzita třetího věku ve spolupráci s Českou zemědělskou univerzitou v Praze. Účastníci si v rámci tohoto typu vzdělávání vybírali témata Pěstování a využití jedlých a léčivých hub, Baroko v Čechách, Kouzelná geometrie, Čínská medicína v naší zahrádce, Potraviny a spotřebitel nebo Genealogie. Kurz zaměřený přímo na rozvoj finanční gramotnosti zatím v rámci VU3V v tomto konzultačním středisku neproběhl.

Studium Virtuální univerzity třetího věku je zde úzce spojeno se zájmovými aktivitami pro seniory, které organizace realizuje, například s přednáškami Virtuální univerzity volného času, které probíhají rovněž díky Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v Praze. Tyto kurzy jsou

zaměřeny jednoznačně volnočasově, není mezi nimi žádné téma, které by mohlo zvýšit finanční gramotnost účastníků, proto se jím dále nebudeme zabývat.

Městská knihovna Krnov je příspěvkovou organizací města Krnova, virtuální univerzitu zahájila teprve na základě dobrých zkušeností předešlých dvou organizací ve školním roce 2017/2018, a to kurzem „České dějiny a jejich souvislosti“. Nemá tedy zatím dostatek zkušeností s realizací projektu a nemůže odhadnout, zda budou mít účastníci zájem o kurzy, které by byly zaměřeny na rozvoj finanční gramotnosti.

Střediska volného času

Střediska volného času poskytují zájmové vzdělávání v souladu se školským zákonem (561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)) a vyhláškou o zájmovém vzdělávání (74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání), v rámci doplňkové činnosti pak mohou realizovat zájmové vzdělávání například také pro seniory. V okrese Bruntál fungují celkem tři střediska volného času – v Bruntále, v Krnově a v Rýmařově. Žádné z nich nenabízí vzdělávání zaměřené na rozvoj finanční gramotnosti seniorů.

Ředitelka Střediska volného času Rýmařov, okres Bruntál, uvedla, že aktivity zaměřené na seniory chápe jako doplněk ke vzdělávání poskytovanému v hlavní činnosti. Domnívá se, že pokud by chtěli či měli pořádat kurz či přednášky zaměřené na finanční gramotnost seniorů, nebo zavést poradenskou činnost, musel by takové aktivity někdo finančně podpořit. *„I kdybychom poskytli prostory a energie zdarma, nemohli bychom si dovolit platit lektory nebo odborníky do poradny. Navíc si nemyslím, že by o takové aktivity měli senioři zájem.“* Ředitelka však ve spolupráci s městem získala dotaci z Integrovaného regionálního operačního programu v rámci výzvy Infrastruktura pro zájmové, neformální a celoživotní vzdělávání – z dotace hodlá vybudovat dílny pro činnosti se dřevem a kovem, dílny pro textilní činnosti, gastronomickou dílnu a přednáškový sál, a v rámci toho počítá také s aktivitami pro seniory. *„Finanční gramotnost seniorů by v tomto případě mohl zvyšovat například kurz vaření zaměřený na zdravá a levná jídla a na rodinný rozpočet, nebo kurzy šití. Spousta služeb nebo zboží je pro seniory drahá, ale pokud si je v rámci zájmové činnosti budou umět*

provést nebo vyrobit sami, mohlo by to přispět k tomu, aby se začali na svůj osobní rozpočet dívat zodpovědněji.“ S aktivitami pro seniory má SVČ Rýmařov bohaté zkušenosti, pravidelně realizuje kurzy počítačové gramotnosti zaměřené na seniory, o které je velký zájem, senioři rovněž navštěvují kurzy kreativní tvorby a paličkování.

4.3. Shrnutí zjištění o konkrétních vzdělávacích příležitostech

Výsledkem snahy o zmapování a analýzu konkrétních vzdělávacích příležitostí v oblasti finanční gramotnosti je poměrně tristní zjištění, že v okrese Bruntál, který patří mezi ty nejvíce ohrožené nízkou finanční gramotností svých obyvatel, v podstatě nikdo neřeší vzdělávání zaměřené na zvyšování finanční gramotnosti. Ti vzdělanější a více ekonomicky disponovaní senioři mohou navštěvovat webové stránky a číst kusé informace v magazínech, případně občas navštívit ojedinělou přednášku, ti méně vzdělaní s nižšími zdroji se mohou spolehnout v podstatě jen na informace v televizním vysílání a výjimečně se mohou setkat se zdarma distribuovanými letáky.

Organizace, které svou činnost v regionu Bruntálsko deklarují, ji ve skutečnosti na tomto území nevykonávají, pouze předpokládají, že jejich činnost má na Bruntálsku svůj dopad – *„lidé mohou nasednout na autobus a dojet přímo na konečnou do Ostravy (...), přímo tam máme pobočku a nikdo se nemusí bát, že by se někde ztratil.“* Představa, že finančně méně gramotný senior se kvůli kurzu, přednášce či poradně vypraví na několikahodinovou cestu, na níž bude nejméně jednou (spíše vícekrát) přestupovat a která jej bude stát řádově stokoruny, je velmi vzdálená od reality. Lze předpokládat, že ti zodpovědnější skutečně postrádají smysl finančního vzdělávání obyvatelstva bez konkrétní vazby na adekvátní služby (sociální, poradenské, zdravotní aj.), ostatní působí spíše dojmem, že proklamace zaměřené na finanční vzdělávání a působnosti v okrese Bruntál má charakter marketinkového tahu, slouží pro získání finanční podpory od státu či jiných subjektů a možná snahy o propagaci organizace jako společensky zodpovědné.

Seniorské organizace se stejně jako stát omezují na obecné proklamace o nutnosti seniorského vzdělávání, ve finanční oblasti se však zaměřují pouze na výši starobních důchodů nebo na zvýhodňování seniorů oproti jiným skupinám

obyvatel (snížení doplatků za léky, doprava zdarma aj.), samotné téma finanční gramotnosti seniorů a jejich vzdělávání v této oblasti vůbec neřeší.

Ostatní organizace pořádají pro seniory kurzy, přednášky, univerzity třetího věku či univerzity volného času, nezaměřují se však přímo na zvyšování finanční gramotnosti seniorů. Jednak nevěří tomu, že by o takové aktivity byl ze strany seniorů zájem, jednak nemají dostatek finančních prostředků a nevidí ani důvod, proč by tyto činnosti měly zajišťovat právě ony.

4.4.Návrhy a doporučení pro finanční vzdělávání seniorů

Problematika finančního vzdělávání seniorů není jednoduchá a jak již bylo uvedeno výše, vyžaduje po lektorech kromě samotného vzdělání odborného rovněž vzdělání andragogické či gerontagogické. Organizátoři musejí kromě organizace vzdělávací akce jako takové řešit rovněž problematiku motivace seniorů k finančnímu vzdělávání. Na základě studia literatury a zdrojů a analýzy dokumentů lze organizacím, které mají zájem o vzdělávání seniorů v oblasti finanční gramotnosti, nabídnout několik doporučení.

1. Využívat tištěné produkty

Tištěné produkty ve formě jednoduchých letáků či brožurek s dobře čitelným písmem a přehlednou grafikou, aby si senioři mohli získané informace opakovat a aktualizovat v klidu v domácím prostředí. Je také důležité nesnažit se seniorům předat veškeré informace o problematice, ale ty základní a podstatné, na které případní zájemci mohou navazovat a rozšiřovat či prohlubovat je.

Není nutno vymýšlet či vydávat vlastní produkty, je možno využít těch, které již byly vytvořeny. Většina organizací je ochotna poskytovat buď přímo tištěné podklady, nebo elektronickou verzi, kterou je možno pro seniory tisknout. Většina časopisů je ochotna poskytnout zdarma remitendu.

2. Využívat televizní pořady

Televizní pořady, které je senior schopen sledovat v domácím prostředí, jsou ideální pro všechny věkové i vzdělanostní skupiny seniorů, je však nutno je sledovat ve stanovený vysílací čas, což může být pro některé seniory problém vzhledem ke konkurenci jejich jiných aktivit či jiných televizních pořadů. Kvalitně zpracované pořady České televize jsou však dostupné v jejím archívu, je možno je bezplatně využívat. Zejména pořady s kratší stopáží je možno použít v rámci jiných vzdělávacích aktivit (například v rámci počítačového kurzu, lze promítat v průběhu cesty autobusem na jiné aktivity, ...)

3. Inspirovat se u „šmejdu“

S velkou mírou nadsázky lze říci, že z jednání podvodných prodejců odhaleného režisérkou Silvií Dymákovou v dokumentárním filmu Šmejdi je možno při plánování vzdělávacích aktivit pro seniory odvodit úspěšný vzorec pro vzdělávání seniorů ve finanční oblasti. Tím nejsou samozřejmě myšleny manipulativní techniky, vydírání a psychologický nátlak, ale způsob, jak zatraktivnit vzdělávací aktivitu, o niž by jinak možná neměli zájem - nabídnout seniorům zajímavou akci (společenský večer s tombolou, výlet apod.), jejíž součástí bude i vzdělávání. Finanční prostředky pro realizaci takové akce by bylo možno získat v rozpočtu obcí, případně z evropských zdrojů (například v okrese Bruntál lze realizovat malé projekty a mikroprojekty v rámci operačních programů Interreg V-A ve spolupráci s Polskem nebo Slovenskem).

4. „Skrýt“ finanční vzdělávání do jiného kurzu

V textu výše je citována ředitelka Střediska volného času Rýmařov, která plánuje správu osobního či rodinného rozpočtu vyučovat v rámci kurzů vaření, šití nebo ručních prací. Lze předpokládat, že o takové kurzy, kde se senioři dozvědí skutečně užitečné a praktické informace, které mohou okamžitě použít v běžném životě, by mohl být z jejich strany skutečně zájem. Pokud budou finančně podpořeny z dotačních zdrojů či z rozpočtů měst a obcí a nebudou tak pro seniory nijak nákladné a lektory jednotlivých kurzů budou odborníci na danou oblast, šlo by o vhodný způsob, jak reálně zvýšit finanční gramotnost seniorů.

5. Realizovat mezigenerační kurzy

Dalším způsobem, jak zatraktivnit finanční vzdělávání seniorů, je realizace mezigeneračního kurzu, který může být zorganizován jako víkendová rodinná aktivita, kdy více generací spolupracuje v rámci jednoho společného úkolu zaměřeného na úkoly finanční gramotnosti. V rámci mezigeneračních kurzů mohou mladší generace vhodně předávat znalosti a dovednosti zejména z oblastí informačních a komunikačních technologií, své školní znalosti nebo toleranci k menšinám či subkulturám, starší generace pak může předávat způsoby péče o rodinu a domácnost, manuální dovednosti a životní zkušenosti. (Rabušicová,

Kamanová, Pevná, 2011) V České republice se na mezigenerační aktivity zaměřuje například obecně prospěšná společnost Mezi námi.

6. Spolupracovat s odborníky

Spolupráce s odborníky by měla být naprosto automatická, ale často se zejména spolky a jiná zájmová sdružení bohužel spoléhají na vlastní síly. Amatérsky zorganizovaná aktivita, která seniorům nepřinese očekávaný výsledek, však může zásadním způsobem negativně ovlivnit jejich ochotu účastnit se dalších aktivit.

Odborníky zde nejsou myšleni jen experti v oblasti financí, práva či obdobného poradenství, ale také s odbornými pracovníky v sociální práci, v péči o seniory a v neposlední řadě v oblasti vzdělávání seniorů (andragogové, gerontagogové).

5. Závěr

Práce se zaměřila na široce diskutované téma finanční gramotnosti seniorů, kteří jsou z tohoto pohledu ohroženou skupinou – jejich příjmy jsou omezené, mají menší možnost je významným způsobem zvýšit, a musejí proto s finančními zdroji nakládat efektivně a obezřetně. Senioři však neměli možnost získat vzdělání v oblasti finanční gramotnosti v průběhu své školní docházky a situace ve finanční oblasti se navíc od doby jejich školní docházky ve všem radikálně změnila, musejí se spolehnout na svou schopnost sebevzdělávání.

Cílem práce bylo popsat a analyzovat nabídku vzdělávacích příležitostí ke zvýšení finanční gramotnosti určených seniorům v souvislosti se stárnutím populace a s rostoucím rizikem negativních dopadů finanční negramotnosti na životní situaci starších jedinců.

První část práce byla zaměřena na vymezení základních pojmů stáří, stárnutí a senior a na charakteristiku stávající seniorské populace v České republice z hlediska věkového složení, životního stylu, digitálních dovedností nebo zaměstnanosti. V oblasti vzdělávání se zaměřila na vybrané aspekty vzdělávání seniorů – podmínky, prostředí a zásady. V další části se věnovala pojmu finanční gramotnosti a možnostem vzdělávání v této oblasti. Poslední část se věnovala popisu a analýze konkrétních vzdělávacích příležitostí v oblasti finanční gramotnosti, které mají senioři ve vybraném regionu – v okrese Bruntál - a byla na závěr doplněna několika konkrétními doporučeními pro realizaci vzdělávacích aktivit v oblasti finančního vzdělávání zaměřených na seniory.

Výsledkem bylo zjištění, že stát ve své Národní strategii finančního vzdělávání bez přiměřených důvodů spoléhá na to, že další vzdělávání dospělých občanů ve finanční oblasti budou zajišťovat především soukromé subjekty. Ty tak ovšem logicky budou činit, pouze pokud to bude v jejich zájmu. Organizace, které svou činnost v regionu Bruntálsko deklarují, ji ve skutečnosti na tomto území nevykonávají, pouze předpokládají, že jejich činnost má na Bruntálsku svůj dopad. Seniorské organizace se stejně jako stát omezují na obecné proklamace o nutnosti seniorského vzdělávání, ostatní organizace pořádají pro seniory kurzy, přednášky,

univerzity třetího věku či univerzity volného času, nezaměřují se však přímo na zvyšování finanční gramotnosti seniorů. Pokud stát nebude plánovat a zajišťovat realizaci finančního vzdělávání dospělé populace v souladu se svými dalšími činnostmi, jako jsou například sociální a zdravotní péče, bude se situace seniorů nadále zhoršovat a bude mít negativní dopad na život komunit, regionů a celé společnosti.

Literatura a zdroje:

1. AIGF – The American Institute of Financial Gerontology. (2015) Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.aifg.org/index.cfm>
2. Altera Media, s.r.o. (2016) *Revue 50 +*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.seniorrevue.cz/>
3. Benešová, D. (2014) *Gerontagogika. Vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
4. Burcin, B., Kučera, T. (2010) *Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008-2070*. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.mpsv.cz/cs/8838>
5. Česká bankovní asociace. (2016) *Finanční vzdělávání*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.financnivzdelavani.cz/>
6. Česká správa sociálního zabezpečení. (2016) *Vzrostl počet důchodů s exekucí srážkou. Rostou i exekuce z nemocenských dávek*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160211-vzrostl-pocet-duchodu-s-exekucni-srazkou.-rostou-i-exekuce-z-nemocenskych-davek.htm>
7. Česká správa sociálního zabezpečení. (2017a) *Přehled o počtu důchodců s exekucí srážkou v členění podle územní části*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/557EE558-6DB5-4362-A462-0CF26D00F51C/0/TZ_exekuce2q_tabulka.pdf
8. Česká správa sociálního zabezpečení. (2017b) *Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2016*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>
9. Česká správa sociálního zabezpečení. (2017c) *Vzrůstající trend. Týká se počtu případů exekucí z důchodů a nemocenských dávek*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2017/20170810->

vzrůstající trend. _tyka_se_poctu_pripadu_exekuci_z_duchodu_a_nemocens
kych_davek.htm

10. Česká televize. (2006) *Osobní finance*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10096504703-osobni-finance/dily/>
11. Česká televize. (2012a) *Aby dluhy nebolely*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10385900530-aby-dluhy-nebolely/video/>
12. Česká televize. (2012b) *Krotitelé dluhů*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10213556322-krotitele-dluhu/311292320110016/>
13. Česká televize. (2012c) *Suma sumárum*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10319299084-suma-sumarum/212562220100016/>
14. Česká televize. (2017) *Hlava rodiny*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10756381712-hlava-rodiny/>
15. Česká televize (2018) *Podtrženo, sečteno*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/12021796756-podtrzeno-secteno/dily/>
16. Český statistický úřad. (2006) *Časové řady základních ekonomických ukazatelů statistiky práce – 2006*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/czso/2-3107-06--1948__2005--4000
17. Český statistický úřad. (2014) *Senioři v ČR – 2014*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>
18. Český statistický úřad. (2017a) *Demografická příručka – 2016*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2016>
19. Český statistický úřad. (2017b) *Charakteristika okresu Bruntál. 2017*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/xt/charakteristika_okresu_bruntal
20. Český statistický úřad. (2017c) *Senioři v mezinárodním srovnání 2017*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-v-datech-2017>

21. Český statistický úřad. (2017d) *Trh práce v ČR – časové řady 1993-2016*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/102r-k-vek-populace-dle-ekonomického-postaveni-fr1aqqlh0t>
22. Český statistický úřad. (2017e) *Věk a vzdělání populace*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/101r-k-vek-a-vzdelani-populace--q1asit6dkq>
23. Český statistický úřad. (2017f) *Věkové složení obyvatelstva – 2016*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/vekove-slozeni-obyvatelstva-2016>
24. Český statistický úřad. (2018) *Hlavní makroekonomické ukazatele*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_cr
25. Člověk v tísni, o.p.s. (2018) Citováno 18.03.2018. Dostupné z www.clovekvtisni.cz
26. Elpida, o.p.s. (2018) *Vital plus*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://vitalplus.org/>
27. Hartl, P. (1998) Paradoxy učení. *Andragogika*, 3 (04), 6-7
28. Haškovcová, H. (2010) *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team.
29. Iuridicum Remedium, o.s. (2018) *Nekalosti při exekucích – právní online poradna*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.iure.org/14/89/poradna>
30. i60 Publishers, s.r.o. (2017) *Portál pro aktivní seniory i60.cz*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.i60.cz/>
31. Kalvach, Z. a kol. (2004) *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
32. Kosík, J. (2013) *Moudrý senior*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.moudrysenior.cz/>
33. Krajská správa ČSÚ v Ostravě (2017) *Časová řada - vybrané ukazatele za okres Bruntál*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/xt/okres_bruntal
34. Králová, L. (2009) *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot.

35. Křivohlavý, J. (2011) *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
36. Machová, J. (2008) *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum.
37. Miklášová, K. (2010) Životný štýl seniora 21. storočia. *Andragogika*, 15 (02), 10-11
38. Ministerstvo financí ČR. (2013) Proč se finančně vzdělávat? Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.psfv.cz/>
39. Ministerstvo financí ČR (2015) *Měření úrovně finanční gramotnosti v roce 2015*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti/2015/mereni-urovne-financni-gramotnosti-2601>
40. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. (2014) *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. Podkladová studie. Aktualizovaná verze k 31.12.2014*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z https://www.mpsv.cz/files/clanky/20851/NAP_311214.pdf
41. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. (2010) *Národní strategie finančního vzdělávání*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.msmt.cz/file/31443/>
42. Mühlpachr, P. (2009) *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita.
43. Národní síť podpory zdraví, z.s. (2016) *Zdravotní gramotnost* Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://zdravotnigramotnost.cz/>
44. Omnicom Media Group, s.r.o. (2016) *Fenomén šedesátníků*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.fenomensedesatniku.cz/>
45. Organisation for Economic Co-operation and Development (2016) *G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.oecd.org/finance/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>
46. Ondrušová, J. (2011) *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum
47. Otevřená společnost, o.p.s. (2017) *Mapa exekucí*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://mapaexekuci.cz/>

48. Otychová, V. (2010) *Třetí věk*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.tretivek.cz/>
49. Palán, Z. (2002) *Lidské zdroje. Výkladový slovník*. Praha: Academia.
50. Partners Financial Services, a.s. (2017) *Den finanční gramotnosti*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.denfinancnigramotnosti.cz/>
51. Poradna při finanční tísni, o.p.s. (2017). Citováno 18.03.2018. Dostupné z www.financnitisen.cz
52. Provident Financial, s.r.o. (2015) *Abeceda rodinných financí*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.abecedarodinnychfinanci.cz/>
53. Rabušicová, M., Kamanová, L. & Pevná, K. (2011) *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita.
54. Rada seniorů České republiky, z.s.s. (2017) *Stanovy Rady seniorů České republiky, z.s.s.*, Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.rscr.cz/dokumenty-rscr/>
55. Rada seniorů České republiky, z.s.s. (2017) *Střednědobý program Rady seniorů České republiky na léta 2017-2021*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.rscr.cz/wp-content/uploads/2017/05/Program-RS-C%CB%87R-na-4.pdf>
56. Rada seniorů České republiky, z.s.s. (2018) *Doba seniorů*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://www.rscr.cz/doba-senioru/>
57. Remedium Praha, o.p.s. (2006) Citováno 18.03.2018. Dostupné z www.remEDIUM.cz
58. Respondeo, z.s. (2017) Citováno 18.03.2018. Dostupné z www.respondeo.cz
59. Sak, P. & Kolesárová, K. (2012) *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing, a.s.
60. Senioři České republiky, z.s. (2017) *Stanovy*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <http://test.senioricr.cz/wp-content/uploads/2018/01/stanovy-2018-platne.pdf>
61. Sýkorová, D. (2017) *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

62. Sýkorová, D. & Špatenková, N. (2016) Finanční (ne) gramotnost ve stáří: výzva pro edukaci seniorů. (2016) In L. Tomczyk, C. Határ & N. Špatenková (Eds.), *Edukacja i kompetencje seniorów* (s.33-50) Krakov: Uniwersytet pedagogiczny w Krakowie
63. Špatenková, N. & Smékalová, L. (2015) *Edukace seniorů. Geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada Publishing, a.s.
64. THEiA - krizové centrum o.p.s. (2017) Citováno 18.03.2018. Dostupné z www.theia.cz
65. Život90, z.ú. (2009) *Portál nejen pro seniory*. Citováno 18.03.2018. Dostupné z <https://www.seniorum.cz/>

Seznam grafů

1. Věkové složení obyvatelstva na území České republiky v letech 1920-2016 (stav k 31.12. každého roku)
2. Podíl seniorů starších 65 let na celkovém počtu obyvatel
3. Věková pyramida obyvatelstva ČR – rok 2000 a 2016 – skutečnost ČSÚ
4. Věkové pyramidy obyvatelstva ČR – rok 2035, 2070, 2120 – prognóza, projekce (střední varianta)
5. Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin - skutečnost, prognóza a projekce (střední varianta) 2000-2120
6. Vývoj počtu vyplácených starobních důchodů
7. Vývoj podílů jednotlivých odvětví na hrubé přidané hodnotě
8. Počty pracovníků v průmyslu
9. Digitální dovednosti lidí ve věku 65-74 let
10. Digitální dovednosti lidí ve věku 65-74 let
11. Vývoj podílu osob starších 60 let na celkovém počtu zaměstnanců
12. Vývoj celkového počtu zaměstnaných osob ve věku 60 a více let
13. Vývoj počtu počet exekucí v letech 2006-2016
14. Srovnání vývoje vzdělanostního složení obyvatelstva staršího 15 let – srovnání podílu osob se základním vzděláním a bez vzdělání a se středním vzděláním bez maturity v rámci Moravskoslezského kraje a celé České republiky
15. Srovnání vývoje vzdělanostního složení obyvatelstva staršího 15 let – srovnání podílu osob se středním vzděláním s maturitou a s vysokoškolským vzděláním v rámci Moravskoslezského kraje a celé České republiky
16. Srovnání podílu ekonomicky aktivních zaměstnanců ve věku nad 60 let
17. Srovnání vývoje nezaměstnanosti v okrese Bruntál, v Moravskoslezském kraji a v rámci celé České republiky
18. Podíl poživatelů starobního důchodu - % z celkového počtu obyvatel v rámci okresu Bruntál a celé ČR.